

ЧЛАНЦИ

Мр Марица Маловић

СТЕФАН ДЕЧАНСКИ И ЗЕТА*

Стефан Дечански, син краља Милутина, веома је важна и помало трагична личност чији живот и владавина нијесу у цјелини обрађени. Историја ове личности пуна је великих промјена, више него историја иједног владара у средњовјековној Србији.

Стефан Дечански наставио је политику свога оца у погледу ширења Србије на рачун Византије, а битком код Велбужда ударио је темељ српској превласти на Балкану.

Почетком овог вијека први је Милош Зечевић својом студијом „Живот и владавина Стефана Дечанског“ приказао историју ове личности. Ово дјело је крцато подацима, али и доста нетачним и произвољним закључцима. Главне догађаје из Стефанова живота и владавине обрадио је кратко али зато прецизно Константин Јиречек у својој *Историји Срба I*. Његови резултати представљали су полазну тачку за истраживање и приказивање историје овог владара.

Посебним расправама освијетљена су нека важна питања из Стефановог живота и дјеловања: породичне прилике, борбе око пријестола и дјелимично односи с Дубровником и Босном. То су радови Михаила Динића и Вељана Трпковића, који су за овај рад били од драгоцјене користи.

Приликом рада на приказивању Стефана Дечанског и његовог доба у цјелини имали смо могућности да се послужимо веома значајним резултатима проф. Сима Ђирковића који су недавно објављени у *Историји Црне Горе*, гдје он прати Стефанов Животни пут од 1309. па до смрти 1331. с посебним освртом на прилике у Зети.

* Овај рад одбрањен је као магистарска теза 5. маја 1977. године на Филозофском факултету у Београду, пред комисијом коју су сачињавали професори др Симо Ђирковић, др Милош Благојевић и др Божидар Ферјанчић.

За проучавање ове теме постојали су веома разноврсни извори, различите вриједности и поријекла. То су прије свега изузетно важни објављени српски извори, подаци из Дубровачког архива и вијести византијских писаца. Објављена и необјављена грађа из Дубровачког архива била је за овај рад од прворазредног значаја.

РОЂЕЊЕ СТЕФАНА ДЕЧАНСКОГ. — КОД ТАТАРСКОГ КАНА НОГАЈА

У историјској науци доста се писало о породичним односима краља Милутина, али су они ипак остали тамни и неразјашњени у свим детаљима. Иако су његови бракови склапани под веома необичним околностима, већ су и савременике саблажњавали и доводили у неприлику српску и грчку цркву, а и Рим се зато морао бавити питањем легитимности једног од његових синова. Посљедице су се осјећале и за његовог живота и непосредно послје његове смрти, а имале су одјека на српско-византијске односе. Требало је да се Милутин ожени Аном, кћерком Михаила VIII Палеолога, али до тог брака није дошло, не зна се због чега, иако је вјереница била стигла до Охрида.¹

Редосљед његових бракова утврдио је Михаило Динић. Пошто је пропао план да се ороди с Палеолозима, што би му обезбиједило краљевску власт у Србији, Милутин се ипак оженио једном Гркињом, Јеленом, кћерком севастократора Јована Анђела, господара Тесалије. Милутин је постао краљ док је још био у браку с њом: „Јелена краљица српска“ јавља се с Милутином на портретима у Ђурђевим Ступовима (1282—1283). Међутим, веома брзо наступиле су значајне промјене. Јелена је најкасније 1283. враћена у род и замјенила ју је Јелисавета, рођена сестра Драгутинове жене Катарине. Овај брак се одржао само годину дана, и Јелисавету је снашла исти судбина као и њену претходницу. Са њом је Милутин имао само једно женско дијете — Царицу. Прије 11. августа 1284. године оженио се Милутин по трећи пут. Тога дана помињу се у Дубровнику „поклони краља Уроша када је примио за жену ћерку бугарског цара“. То је била Ана, кћерка бугарског цара Ђорђа Тертерија, и тај брак је трајао пуних 15 година, али је и он постао жртва Милутинове политике према Византији и брату Драгутину: Милутин се 1299. године жени Симонидом, а Ану предаје Грцима.²

¹ G. Pashimeris, *Corpus scriptorum historia Bizantinae*, Ponnae 1835, 272; M. Dinić, *Comes Constantinus*, ZRVI 7 (1961), 1.

² M. Dinić, *Comes Constantinus*, 1—4. Уп. С. Радојчић, *Портрети српских владара у средњем веку*, Скопје 1934, 27—29; Г. Чremoшник, *Канцеларијски и нотарски списи*, 1278—301, Загреб 1932, 122—136; М. Ласкарис, *Византиске принцезе у средњовековној Србији*, Београд 1926, 67—68.

Из свих тих бракова Милутин је имао само два сина, Стефана, касније краља Дечанског, и Константина, несрећног претендента на српски пријесто. Питање који је од њих двојице старији и из кога брака који потиче, дуго није било потпуно разјашњено. У обзир долазе само први и трећи брак, јер је Милутин са Јелисаветом имао само једну кћер, а са Симонидом није имао дјеце. Руварац је сматрао да је Стефан старији и да је Константин син Бугаркиње Ане. Међутим, Јиречек се изјаснио за супротно, тј. да је Константин старији и да је добио име по ујаку, брату Милутинове прве жене. Светозара Радојчића је портрет на лози Немањића у Грачаници из времена 1314—1319. године навео да посумња у Јиречеково мишљење, јер је Константин представљен као сасвим млад и голобрад момак. Може се прихватити мишљење Светозара Радојчића да је на лози Немањића у Грачаници вјероватно приказан Константин, јер се ради о сасвим младом и голобрадом лику, а не Стефану, који је у то вријеме већ ожењен човјек са двоје дјеце. У истом смислу изјаснио се и Пурковић, који каже да је Дечански рођен око 1275. године. Михаило Динић даље закључује да су разлози изнесени за тезу да је Дечански старији син краља Милутина далеко убједљивији.³ Ђорђе Сп. Радојчић је изнио да је Стефан свакако старији син краља Милутина и да потиче из његовог првог брака. Петар Ников је доказао да је Стефан око 1292. године као талац послат на двор татарског кана Ногаја.⁴

³ И. Руварац, *Краљице и царице српске*, Зборник Илариона Руварца I (1934) 19—20; М. Ласкарис, нав. дјело, 73; К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1952, 192; Св. Радојчић, *Портрети српских владара*, 39; М. Purković, *Two Notes on Mediaeval Serbian History, The Slavonic and East European Review* 29 (1951) 547—549. — Пурковић је преузео закључке Светозара Радојчића, према којима је Константин а не Стефан приказан на лози Немањића у Грачаници. Своје мишљење да је Стефан рођен око 1275. године М. Пурковић ослања на причање архиепископа Данила, који каже да је Стефан био младић кад је ишао код татарског кана Ногаја. Према томе, Пурковић с правом закључује да није имао више од 17 година — констатује Михаило Динић. (M. Dinić, *Comes Constantinus*, 3).

⁴ П. Никовъ, *Татаробългарски отношения, пръз срѣднитъ вѣковъ съгледъ къмъ царуването на Смилеца*, ГСУИФФ XV—XVI (1919—1920) 23; П. Никовъ, *История на Видинското княжество до 1323*, ГСУИФФ XVIII 8 (1922), 83. — Уп.: Ст. Станојевић, *Краљ Милутин*, Годишњица Н. Чупића 46 (1937) 8—9.

На часовима у Византолошком семинару децембра 1978. године дошло се до закључка да је Јелисавета угарска принцеза прва жена краља Милутина, друга је грчка принцеза из породице Ањбела, трећа по реду је Ана Тертеријева, а четврта Симонида. Ова претпоставка је прихватљивија, јер сви западни извори говоре о незаконитом рођењу Стефана Дечанског, пошто се зна да католичка црква не признаје развод. Редослед набрајања код византијских писаца и западних извора упућује на закључак да је прва Милутинова жена била Јелисавета. Аноним тврди да Милутин има само једног незаконитог сина, а *quadam comuni muliercula* мисли свакако на Стефана Дечанског. Зна само за Милутинове жене Јелисавету, са којом је имао једну кћер, и за Симониду. (Dr. Olgierd Goraka, *Anonimi descripto Europe orientalis Imperium Constantinopolitanum*,

Радојичић истиче: да је он био млађи син краља Милутина, био би још дијете и Ногај се не би задовољио таквим таоцем. О одласку Стефанову на Ногајев двор прича архиепископ Данило, али о Стефану говори као јуноши а не као дјетету;⁵ а да је био дијете, Данило би то сигурно истакао. Као син бугарске принцезе, Стефан би могао полагати право на бугарски пријесто, наводи Радојичић. У прилог томе говори и казивање Даниловог ученика

Albania, Serbia, Bulgaria, Ungaria, Polonia, Bohemia, anno MCCC VIII exarata Cracovae 1916, 35—36). — Гијом Адам говори да је Милутин узео за жену госпођу Јелисавету, последије је отјерао и оженио се за живота њена кћерком грчког цара „који је онда био, а сестром овога сад царује“. Милутин није имао дјеце са ове двије жене, него је имао два сина од двије наложнице, од којих једноме бјеше име Константин, а другоме Стефан. Кад говори о Симониди, Гијом Адам је помијешао дједа и унука, јер је 1299. године Андроник II још на власти. (M. Sufflay, *Pseudobrocardus, Rehabilitacija važnog izvora za povijest Balkana u prvoj polovini XIV vijeka*, Вјесник земаљског архива 13 (1911) 147). — Стефан је сматран као ванбрачни син краља Милутина, јер док је жива прва жена остали бракови су незаконити.

Грчки извори дају прегледније редосљед Милутинових бракова. Пахимер прво говори о угарској принцези, затим помиње Милутинову жену из породице Анђела, којој не зна име, и на крају говори о Ани и Симониди. Пахимер саопштава да је Милутинова прва жена (угарска принцеза) била жива док је склапао бракове са грчком принцезом из породице Анђела и Аном Тертеријевом. (G. Pashimeris ed Bonn I, 272—273). — И Нићифор Григора говори о Милутиновим браковима, али се његова набрајања Милутинових бракова не подударају са Пахимеровим. По Григорином казивању прва Милутинова жена је из породице Анђела, друга је угарска принцеза (сестра жене брата Драгутина), трећа Ана, па Симонида. (Nisphori Gregoras Byzantina historia ed L. Schopeni I, Bonnae 1829, 202—203). Међутим, зна се да је Пахимер савременик догађаја, па је његово саопштење вјеродостојније, за разлику од Григоре који често помијеша хронологију, тј. редосљед догађаја.

Постоји озбиљна тешкоћа у разумијевању ко је Милутинова жена која се зове Јелена насликана са њим у Ђорђевим Ступовима. Зна се да је Јован Анђел имао четири кћерке. Само једна од њих позната је по имену Јелена, која је прво била удата за атинског војводу Viljema de la Roše (1280—1287), а затим се удала за Хуга од Вријена (D. Polemis, *The Doukai, A Contribution to Bizantine Prosopography*, Ondon 1968, 97; Б. Ферјанчић, *Тесалија у XIII и XIV вијеку*, Београд 1974, 127). Ову тешкоћу око имена грчке принцезе истакао је још Михаило Динић (M. Dinić, *Comes Constatinus*, 3).

По ријечима Владимира Мошина, у питању је још једна Милутинова жена која се звала Јелена. Она је била родом Српкиња, од бољара. Према томе, по Мошиновом мишљењу, Милутин би се женио пет пута (В. Мошин, *Балканска дипломатија и династичките бракови на кралот Милутин*, Споменници за средновековната и поновата историја на Македонија, Скопје 1977, 89—213).

Ако бисмо прихватили пети Милутинов брак, претпоставили бисмо да се Милутин развео, па поново оженио истом разведеном женом. Можда је овдје у питању Ана, за коју се сигурно зна да је 1282. удата за Милутина. Међутим, она није са њим насликана у цркви у Ариљу 1296, а зна се да је Ана враћена 1299. године, када се Милутин оженио Симонидом. (M. Purković, *Two Notes on Mediaeval Serbian History*, 548).

Ово су све само претпоставке док се нови извори пронађу.

⁵ Архиепископ Данило и други, *Животи краљева и архиепископа српских*, изд. Ђ. Даничић, Загреб 1866, стр. 122, 194—195.

да је Стефан последије велбушке битке могао да завлада Бугарском када су му Бугари нудили да заузме бугарски пријесто.⁶ Он ништа не говори о томе да је Стефан имао право на Бугарску не само као побједник већ и као потомак династије Тертеријеваца, а да Данилов ученик сигурно не би пропустио то да истакне. Његово ћутање треба схватити, по мишљењу Ђ. Сп. Радојчића, тако да Стефан Урош III није имао право наслеђа на бугарски пријесто и да није био син бугарске принцезе Ане Тертеријеве, већ је по свој прилици био син грчке принцезе прве жене Стефана Уроша II.⁷

Из досадашњег казивања могли би се прикључити мишљењу оних који сматрају да је Стефан старији син краља Милутина и да је из брака са грчком принцезом из породице Анђела.

У науци није утврђена година рођења Стефана Дечанског. Има само један индиректан податак о његовој години рођења код Нићифора Григоре. Писац говори о његовом браку с Маријом Палеологином, кћерком панхиперсеваста Јована синовца цара Андроника II. Григора каже да је Стефан кад се оженио Маријом (крајем 1325. или почетком 1326) имао 50, а она 12 година.⁸ Одатле су ранији писци узимали 1276. годину као годину рођења Стефана Уроша III.⁹ На жалост, у другим изворима нема података о години његовог рођења, па смо у могућности да његове вијести само посредно контролишемо. Зато се дио наше анализе заснива на неизбјежним претпоставкама.

Постоји још један податак о години удаје Марије Палеолог за Дечанског. Још је Михаило Ласкарис скренуо пажњу на повељу Андроника II из децембра 1324. године. У тој повељи Андроник II назива Стефана сином и зетом.¹⁰ Може се прихватити 1324. година као година када се оженио Дечански Маријом, јер је повеља Андроника II званичан документ и даје пуно право да се прихвати, док је причање Нићифора Григоре о хронологији често непоуздано. Тако се може претпоставити да је Стефан рођен око 1275. године.

Веома дуго се у науци расправљало о томе да ли је Стефан законити син краља Милутина. Он је у католичкој средини важио као његово ванбрачно дијете, јер се на западу није дозвољавао развод, а није се знало из којег је брака.¹¹ Међутим, да-

⁶ Исто, 194—195.

⁷ Ђ. Сп. Радојчић, *Слуге и ставиоци у средњовековним српским државама*, ГФФ у Новом Саду XVIII/1 (1975) 67.

⁸ Gregoras ed Bonn. I. 456: М. Ласкарис нав. дјело, 87, 138.

⁹ И. Руварац, *Краљице и царице*, 19; Љ. Андрејевић, *Српски краљевски престо*, Београд 1898, 90; М. Зечевић, *Живот и владавина Стефана Дечанског*, Београд 1901, 22, 37.

¹⁰ L. Petit, *Actes de Chilandar* 17 (1911), Приложение бр. 101, стр. 210—212; М. Ласкарис, *Византијске принцезе*, 84.

¹¹ М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 1968, 25; Micha Madius, *Historia Ragusina — Scwandtner Skriptores rerum Hungaricum III*, Vin-

нас смо сигурни да је Стефан старији син краља Милутина и да је рођен из његовог законитог брака са кћерком деспота Јована Анђела.

О Стефановом дјетињству не зна се ништа, а о младости врло мало. Његов живот може се пратити из двије биографије: *Житија краља Стефана Уроша III* од Григорија Цамблака и *Житија краља Стефана Дечанског* од Даниловог ученика. Ове двије биографије приказују сасвим различито Стефана, па се може говорити о два лика Стефана Дечанског у старој српској књижевности.¹²

Два властелина, Дрман и Куделин, који су се за вријеме грађанских ратова били одвојили од Угарске, владали су Браничевом под врховном влашћу Татара и оданде нападали Драгутинове области. Драгутин је покушавао да својој пространој области на сјеверу придружи Браничево, али без успјеха. Дрман и Куделин пријешли су у напад и опустошили Драгутинову област. Пригијешњени Драгутин обратио се за помоћ Милутину и заједнички су око 1291. године сломили отпор Дрмана и Куделина. То је био посљедњи сигурно зајамчени случај да браћа Драгутин и Милутин активно сарађују. Од тада Браничево улази у састав Драгутинове државе и остаје у склопу средњовјековне Србије све до њене пропасти 1459. године.¹³

Да би се осветио за овај напад, видински кнез Шишман провалио је у Србију са огромном војском састављеном од Бугара и Татара и продро све до Пећи. Његова намјера била је да опљачка архиепископију, али се морао повући без икаквог успјеха. Тада је разорен и манастир Жича, који су Куманци спалили.¹⁴ Милутин је успио не само да сузбије Шишмана већ и да заузме Видин и да га натјера да призна његову врховну власт. Шишман је побјегао на лијеву обалу Дунава али је убрзо склопљен мир и пријатељство. У страху од интервенције Татара, Милутин је поставио Шишману благе услове мира. Вјероватно се Михаило одрекао претензија на Браничево и признао врховну власт Милутинову. Архиепископ Данило обавјештава да је мир утвр-

dobonae 1748, 643; J. Resti, *Cronica Ragusina ed Nodillo Zagabrie* 1893, 100; A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionarum historia illustrantia I*, Roame 1863, 127—130; M. Sufflay, *Pseudobrokardus*, 147; С. Новаковић, *Буркард и Бертрандон де-ла Брокијер о Балканском Полуострву XIV и XV века*, Годишњица Николе Чупића XIV (1894), 23—24.

¹² Ј. Ређеп, *Два лика Стефана Дечанског у старој српској књижевности*, ГФФ у Новом Саду XVIII/1 (1970) 354.

¹³ *Животи краљева*, 114—116; Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, превод Ј. Мирковића, Београд 1935, 86 88; М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, 97 98; П. Ников, *Историја на Видинското княжество*, 119.

¹⁴ Душан Синдик је доказао да је сједиште архиепископије пренијето у Пећ прије друге провале Бугара око 1291. године. (Д. Синдик, *Ко је аутор основачке повеље храма Св. Николе у Хвосну*, ИЧ XIX (1972/74—7); М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, 98.

ђен женидбеним везама. Наиме, Михаило је узео за жену кћер-му Милутиновог великог жупана Драгоша, а касније је Милутин дао своју кћер Ану за Шишманова сина. Све се ово догодило крајем 1291. или почетком 1292. године, јер Данило каже да послије сукоба с Дрманом и Куделином устаде у земљи Бугара неки кнез звани Шишман.¹⁵

Неуспјех бугарског похода на Србију и ширење Милутинове власти у Подунављу натјерали су Ногаја на енергичније мјере против Милутина. Освојивши Браничево и побиједивши Шишмана Милутин је повриједио Ногајева суверена права и постао опасан по татарске интересе у дунавском басену. Због тога се Ногај почео припремати за напад на Србију. Међутим, Милутин је преузео кораке да отклони припремани поход, упутивши Ногају једно посланство и дајући му обећање да ће убудуће оставити на миру Бугарску. Као јемство послао је сина Стефана са неколико властеле 1292. године на двор татарског кана.¹⁶ Архиепископ Данило каже да је Стефан много времена провео на двору татарског кана „и пошто нико није рекао да се опет врати у отачество своје већ добри бог, који се брине за све нас и овога младића неповређеног врати свом родитељу.“¹⁷ Послије овога он излаже сукобе на татарском двору. На основу тог излагања многи истраживачи су сматрали да се Стефан вратио у Србију прије избијања грађанског рата међу Татарима.¹⁸ Ипак се не може тврдити да се Стефан вратио прије избијања грађанског рата између Ногаја и Токтаја који је почео већ 1297. Јиречек и Ников тврде да се Стефан вратио тек послије смрти Ногајева¹⁹ код Одесе крајем 1299. године, а његов повратак могао би бити можда 1300. године. Можда је Стефан искористио сукоб између Ногаја и Токтаја и успио да побјегне чак и прије смрти Ногајева крајем 1299. године. Дакле, може се претпоставити да се Стефан није вратио прије избијања грађанског рата међу Татарима, али је вјероватно успио да побјегне када је тај сукоб био на врхунцу, тј. 1299. године.

¹⁵ *Животи краљева*, превод Л. Мирковића, 88—90; К. Јиречек, *Историје Срба I*, 192. — Станије Станојевић ставља погрешно провалу Шишмана у 1299. години (С. Станојевић, *Краљ Милутин*, 78). Петар Ников сматра да се поход одиграо 1292. године. (П. Ников, *Татари и Българи вь средните вековь*, 128). Мишљење Никова преузели су Пурковић и Динић (М. Purković, *Two Notes on Mediaeval Serbian History* 549); М. Динић, *Браничево у средњем веку*, Пожаревац 1958, 20).

¹⁶ *Животи краљева*, превод Л. Мирковић, 90, 91, 92; М. Purković, *Two Notes on Mediaeval Serbian History*, 549; П. Ников, *Българи и Татари вь срѣдните вьков*, 128.

¹⁷ *Животи краљева*, превод Л. Мирковић, 92.

¹⁸ Р. Грујић, *Краљица Теодора мати цара Душана*, Гласник скопског научног друштва I (1926), 325.

¹⁹ К. Јиречак, *Историја Срба I*, 192; П. Ников, *Татаробългарские отношения*, 23.

ЖЕНИДБА СТЕФАНА ДЕЧАНСКОГ СА ТЕОДОРОМ, БУГАРСКОМ ПРИНЦЕЗОМ

Историјски извори пружају веома мало података о првој жени краља Стефана Уроша III. До сада се о њој поуздано зна само то да је била кћерка бугарског цара Смиљца и да се звала Теодора. Први податак о њој саопштава архиепископ Данило.²⁰ Њено име сазнаје се тек 1891. године, када је Стојан Новаковић објавио царску хрисовуљу из 1346. године, у чијој експозицији Душан наглашава да „Јако чедо послушно је господжди и матери царства ми благочастивој краљици кира Теодоре“.²¹ О години удаје Теодоре за Стефана Дечанског не говоре ни наши нити страни извори. Једино архиепископ Данило каже да је брак склопљен када је краљ Милутин утврдио свој пријесто и пошто је цијело његово отечество „живјело тихим и безметежним животом“.²² Радослав Грујић, у расправи о краљици Теодори, саопштио је да се она удала за Уроша III између 1299. и 1305. године, али сматра да је то било 1299. године. Он то закључује на основу живе активности Бугара за вријеме српско-византијских преговора око склапања брака Милутина са Симонидом. У то вријеме бугарска дипломатија настојала је да омете преговоре о удаји византијске прицезе Симониде за српскога краља Милутина, нудећи српском владару своју царицу, удовицу недавно преминулог цара Смиљца (1298). Све се ово сазнаје из писма византијског царског посланика на Милутиновом двору Теодора Метохита, које је послао марта 1298. из Скопља у Цариград. Сада се Смиљчева удовица живо старала да Милутина убиједи како су сва обећања Византинаца лажна и обећавала му је своју руку, а тиме и господство над Бугарском.²³ Грујић даље каже да је, вјероватно, када је краљ Милутин склопио пријатељство с Византијом и оженио се Гркињом, настојао у исто вријеме да бар колико-толико задовољи и Бугаре, те да је већ тада испросио млађу Смиљчеву кћерку за жену свом сину Стефану.

Милутин је при склапању бракова имао пред очима политичке интересе, па је вјероватно, констатује Грујић да је тај брак склопљен 1299—1305. док је њена мајка била на власти или најдаље док је још било наде да би се бар њен старији зет могао одржати у Бугарској и евентуално се попети на цар-

²⁰ *Животи краљева*, 124.

²¹ С. Новаковић, *Хрисовуља цара Стефана Душана гробу мајке му краљице Теодоре*, Споменик 9 (1891) 3. — Јасно је, дакле, да је у цркви св. Стефана у Бањи била сахрањена прва жена С. Дечанског, мајка Душанова.

²² *Животи краљева*, 123.

²³ Р. Грујић, нав. дјело, 324—325; М. Ласкарис, нав. дјело, 65; П. Ников, *Татаробългарские отношения*, 47—49.

ски пријесто.²⁴ Период 1299—1305. као вријеме удаје Теодоре за Стефана Дечанског може се поткријепити вијестима код архи-епископа Данила. Он прича да је краљ Милутин и цијела његова држава живјела „тихоју и безмљвноју жизнију“,²⁵ а то је могла бити само 1300, јер је већ сљедеће године Милутин у сукобу с братом Драгутином.²⁶ То је било, као што се лијепо види из нешто ранијег причања Данилова, одмах послје погибије Ногајеве и склапања пријатељства са Византијом. Тешкоће око узимања 1300. године као времена удаје Теодоре за Дечанског долазе отуда што се Душан родио тек 1309. или 1310,²⁷ па на први поглед може изгледати необично да је Теодора добила прво дијете тек послје десет година брачног живота. Међутим, у средњем вијеку у владарским круговима склапани су политички бракови и принцезе су се удавале малољетне, па се може претпоставити да је Теодора била врло млада, можда још дијете, као што је била и Симонида кад је 1299. године пошла за Стефановог оца Милутина, а таквих случајева има доста.²⁸ Из брака са Теодором Стефан је имао, поуздано се зна, Душана и Душицу,²⁹ а можда и још женске дјеце прије рођења Душана. То је могла бити Јелача-Јелена, сматра Грујић, која је (по њему) вјероватно најстарија. Према томе би година Теодорине удаје (1300) била убједљивија. Теодора је била у браку с Дечанским до краја 1322. или до почетка 1323. године. То се види по томе што Стефан већ 28. јануара 1323. године води преговоре с Филипом Тарентским ради склапања брака с његовом кћерком Бланком.³⁰ Теодора је, како закључује Стојан Новако-

²⁴ Р. Грујић, *нав. дјело*, 325. Постоје различита мишљења о години Теодорине удаје за Стефана Дечанског. Иларион Руварац говори о томе да је Милутин оженио сина Стефана, али не и о години те женидбе. Сматра да је то било за царевања Смиљчевог (1292—1298) или касније (Руварац, *Краљице и царице српске*, 29). Јиречек је мислио да се краљ Стефан оженио Теодором кад се вратио са татарског двора послје Ногајеве погибије (К. Јиречек, *Историја Срба I*, 192). П. Ников сматра да је то била 1309 или 1310. Он рачуна према години Душановог рођења, а летописи кажу да је Душан рођен 1311. године (П. Никовъ, *Татаробългарски отношения*, 27).

²⁵ *Животи краљева*, 123—124, превод Ј. Мирковића, 93. — „После овог скончања свију зломислених непријатеља овога благочастивога краља Уроша, пошто је Бог непоколебљиво утврдио његов престо, и пошто је цело отачаство његово живело тихим и безметежним животом, овај христољубиви хтеде оженити вазљубљенога сина свога званог Стефана, као отац који ваистину љуби децу, и узе кћер цара бугарскога, званог Смиљца, и ову заручи да му буде жена“.

²⁶ Monumenta Ragusina, Libri reformationum V, Zagabriae 1879, 13. М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, ЗРВИ 3 (1955), 59.

²⁷ По Ниџифору Григори, Душан је рођен 1309. или по летописима 1312. (Љ. Стојановић, *Српски родослови и летописи*, Гласник СУД 53, 1883, 62). — К. Јиречек, *Историја Срба I*, 192.

²⁸ М. Ласкарис, *нав. дјело*, 84.

²⁹ *Животи краљева*, 163; Г. Цамблак, *Житије краља Стефана Уроша III*, Гласник ДСС XI (1859), 50; *Родослови и летописи*, 62.

³⁰ NAD, Reformationes VII, f. 26; Monumenta Ragusina I, 75—76.

вић, умрла почетком 1323. и сахрањена је у цркви светог Стефана у Бањској.³¹ Међутим, Грујић сматра да се Теодора споразумно развела и да је живјела до 1355. године. Његово тумачење није поткријепљено убједљивим аргументима, а мислимо да је Новаковић у праву.

Грујић је овакав закључак извео на основу једног натписа. Из њега се види да је то надгробни натпис једне принцезе која се потом замонашила и умрла „за владе њеног сина свим Србима и Грцима Стефана“, па мисли да је то Теодора. На жалост, ни мирско ни монашко име те принцезе не налази се у очуваном дијелу натписа, али Грујић је у праву кад сматра да је тај владалац цар Стефан Душан, и да се година мора схватити као 6863.³²

Међутим, Ласкарис није прихватио Грујићево мишљење да је то натпис Теодоре, Душанове мајке. Прије свега, надгробна плоча по ријечима Ласкариса првобитно је пронађена у старој цркви светог Димитрија у Скопљу и била је узидана у спољашњи зид пред вратима те цркве. Ово упућује да се гроб те безимене принцезе тражи у Скопљу.³³

У прилог томе говори и раније поменућа повеља цара Душана, којом потврђује своју ранију даровницу и прилаже нова села манастиру светог Стефана као гробу своје мајке краљице Теодоре. Та је повеља пронађена у корицама Светостефанске бањске хрисовуље. Према томе, нема сумње да је тај манастир светог Стефана, у коме је био гроб краљице Теодоре, манастир светог Стефана у Бањској. Већ та околност говори против Грујићеве комбинације. У повељи која је издата ускоро послје његовог крунисања за цара, дакле још 1346, цар Душан назива своју мајку краљицом Теодором, а не монахињом, и помиње гроб „в ијмеже лежит успшеје тело рождшеје ме прежде по плти имже јеи буди вечна памет“.³⁴ И сам Душан наводи да његова мајка није жива, па је Теодора према томе умрла прије 1346. и није живјела до 1355. године како сматра Грујић. Грујић мисли да је ова повеља доцнији препис и да је поменућа реченица интерполирана. Он даље истиче да је Душан све своје дарованице које су имале трајну вриједност издавао на пергаменту, и то уставним или полууставним писмом, па је то учинио и за повељу своје мајке.³⁵ Међутим, по ријечима Михаила Ласкариса сачувале су се и хрисовуље цара Душана писане брзописом и на хартији.³⁶ Новаковић је сматрао ту повељу за оригинал и заиста нема разлога помињати је као препис.

³¹ С. Новаковић, *Хрисовуља цара Стефана Душана*, 3.

³² Р. Грујић, нав. дјело, 313—316.

³³ М. Ласкарис, нав. дјело, 93.

³⁴ С. Новаковић, *Хрисовуља цара Стефана Душана*, 3—7.

³⁵ Р. Грујић, нав. дјело, 318—319.

³⁶ А. Соловјев, *Одабрани споменици српскога права од краја XII — до краја XV века*, Београд 1926, 132—135 бр. 66; 143—144 бр. 68; М. Ласкарис, нав. дјело, 95.

Грујић закључује да је монахиња Марта која се помиње у Дечанском Поменнику иза имена Стефана Дечанског његова прва жена Теодора.³⁷ При преласку из мирског у калуђерски живот узимало се, обично, име с једнаким почетним словом. Стога Ласкарис с правом тврди да је вјероватно та монахиња Марта друга жена Стефана Дечанског — Марија а не Теодора.³⁸

Из тога произлази да се крајем 1322. или почетком 1323. Стефан Дечански развео од Теодоре, или је био већ удовац, и да је она сигурно мртва прије 1346. године.

СТЕФАНОВ ВОРАВАК У ЗЕТИ (1308—1314)

Једва се може наслутити каква је била судбина Стефанова од женидбе Теодором до његовог доласка у Зету као намјесника, јер су извори о томе веома оскудни.

Може се претпоставити да је Стефан највјероватније дошао у Зету прије маја 1309. године, како је прихваћено у досадашњој историографији.³⁹ Краљицу Јелену сријећемо у Зети до 1306. године, према дубровачким документима.⁴⁰ Милутин помиње своју мајку у повељи Богородици Ратачкој, којом потврђује посједе које је Јелена даровала.¹⁴ Ратачка повеља је датирана са 15. мартом (1305—1307) године. Према томе, ако се 1307. узме као *terminus post quem* да је повеља настала, може се закључити да се Јелена не појављује више у Зети од 1306/7. године. Писмо које су Млечани писали 10. маја 1309. господину сину краља Уроша поводом лађе која се разбила близу Котора послужило је да се 1309. узме као година Стефановог доласка у Зету. Из садржаја писма може се закључити да је тај процес трајао од раније и да се он не појављује први пут тада, јер му се Млечани захваљују што им је помогао. Наиме, Млечани су тражили да им се врате ствари са разбијене галије, које су се налазиле код епископа манастира Св. Михаила. Ствари су биле процијењене на четири хиљаде венецијанских гроша, које је требало да да епископ њиховом гласнику. За дио нампрења тог износа требало је да им се да стоке, која је била процијењена на 1200 гроша. Међутим, давано им је само 700 брсковских гроша, чија је вриједност мања од венецијанских. Зато они моле Стефана за праведнију процјену њихових ствари код епископа Св. Михаила. Млечани се обраћају за исту ствар и конзулу которском

³⁷ *Записи и натписи IV*, 89 бр. 6455; Р. Грујић, нав. дјело, 306.

³⁸ М. Ласкарис, нав. дјело, 96.

³⁹ К. Жиречек, *Историја Срба I*, 197.

⁴⁰ *NAD, Diversa Cancellariae* 4, f. 41, 114. — Ове сигнатуре ми је љубазно уступио проф. Симо Ђирковић, као и низ других, те користим ову прилику да му се срдачно захвалим.

⁴¹ F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantiam historiam Serbice Bosniae, Ragusii, Viennae* 1858, 67—68.

да изнуди праведнију процјену њихових ствари у млетачким грошевима.⁴² Не зна се када је овај процес почео, али с обзиром на удаљеност Венеција — Котор, вријеме које је било потребно гласнику да пренеси обавјештења може се помјерити за неколико мјесеци уназад у односу на поменуто писмо Млечана. Из горе наведеног може се претпоставити да је Стефан био у Зети већ крајем 1308. године.

Можда помињање Стефановог имена први пут поред Милутиновог у интитулацији Ратачке повеље, „с рабом твоим а сином моим Стефаном“,⁴³ указује да је требало да Стефан у скорој будућности замијени његову мајку у Зети, али без ближе ознаке да је Стефан насљедник пријестолоа. Милутин касније говори „кога бог изволи бити по мене на столе или син краљевства ми или от рода краљевства ми“,^{43a} али се ипак у овој повељи јасно осјећа његова тенденција да истакне свог сина Стефана као евентуалног кандидата на српски пријесто.

Да је Стефан био у Зети прије 1309, тј. 1308. године, индиректно говори и сукоб између Милутина и Драгутина, који је почео 1301. а на врхунцу био 1308. године. За Милутина је 1308. година веома значајна, јер су његове позиције биле далеко боље од позиција његовог противника брата Драгутина. Прво, Милутин врши преокрет у спољној политици и обраћа се Западу. Већ 1306. склапа савез с Филипом Тарентским, а 1308. је дошао и познати уговор с Карлом од Валлоа.⁴⁴ Сада и Курија предузима много озбиљније мјере да се Србија приведе унији. Милутин је користио овај преокрет у својој политици да би учврстио свој положај у земљи у односу према Драгутину, што показује покретање питања да се регулише положај његовог сина Стефана, који је сматран незаконитим.

Папа Климент V већ у априлу 1308. године сматра Стефана за Милутиновог насљедника. То је вријеме Милутинових преговора са римском Куријом о преласку у католичанство, када је папа својим легатима који су дошли у Србију ставио у задатак „да утичу на Милутина да овај додјели свом ванбрачном сину Стефану било који дио своје државе“.⁴⁵

Да ли је ова идеја о додјеливању посебне области на управу Стефану дошла од стране папе, који је то чинио из посебних политичких побуда, или је то потез самог Милутина —

⁴² J. Шафарик, *Српски историски споменици млетачког архива*, Гласник ДСС XI (1859), 326; J. Valentini, *Acta Albaniae Veneta seculorum XIV et XV Pars Primus* 1967, 8—10.

⁴³ Monumenta Serbica, 67—68.

^{43a} Исто, 67—68.

⁴⁴ А. Убичини, *Уговор о савезу и пријатељству међу Карлом од Валлоа и посланицима српског краља Уроша*, Гласник СУД 27 (1870), 310; М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 76.

⁴⁵ A. Theiner, *Vetera monumenta I*, 127—130, уп. К. Жиречек, *Историја Срба I*, 197; М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 62.

да би на тај начин обезбиједио пријесто свом сину?⁴⁶ Може се с правом прихватити друга теза, тј. да је Милутин већ те (1308) године поставио Стефана у Зети као насљедника пријестола, али не под утицајем папе, већ на бази тада опште повољне политичке ситуације.

Док је Милутин хватао везе са Западом, Драгутин је ушле-тен у унутрашње борбе Угарске и долази у отворен сукоб с Карлом Робертом када је овај имао све позиције у својим рукама. Разлаз с Анжујцима и прелазак у табор њиховог непријатеља у тренутку док је још трајала борба за српски пријесто био је за Драгутина кобан, јер је морао да се бори на двије стране. Тако је изгубио подршку Угарске, на коју је једино могао рачунати.⁴⁷

Све су то околности које су утицале да се Стефан баш тада припрема за насљедника пријестола, а можда је управо тада, у општој констелацији снага повољној за Милутина и његовог сина, постављен за намјесника у Зети те исте 1308. године.

Давање Приморја Стефану и тежња краља Милутина да то папа легализује, како је већ поменуто, указује да је Стефан од оца припреман за насљедника. Да је Стефан у Зети управљао као припремани насљедник пријестола свједочи један списак владара са којима су Млечани били у преписци.⁴⁸ У том попису из 1311. помињу се четири српска владара, од којих тројица са титулом краља: Urosius rex Servie, Stephanus regis Urosii filius, rex Diokliae, Albanie, Chelmie et maritime regionis, затим Stephanus rex Raxie и најпосле Ladislaus filius eius. По ријечима Михаила Динића, ова титула стварно указује на будућег дезигнираног владаоца Србије.⁴⁹ У прилог томе иде и разлика коју Млечани чине са титулом сина краља Драгутина, кога означавају само као Ladislaus filius eius.

И архиепископ Данило каже да је Милутин оженио сина Стефана, кад се овај вратио из татарског ропства, кћерком бугарског цара Смиљца, и да му је дао на управу Зету са свим

⁴⁶ Михаило Динић је био склон да повјерује да Милутин није поставио Стефана у Зети за насљедника пријестола под утицајем папе, јер, као што је познато, Милутин је због измјене политичке ситуације поводом преговора с Карлом од Валоа и напуштања планова о обнови Латинског царства одустао од даљих преговора с папом. Папиним легатима који су дошли у Србију ставио је до знања да не може дозволити њихов рад. М. Динић, *Односе између краља Милутина и Драгутина*, 62).

⁴⁷ М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 64.

⁴⁸ S. Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike I*, Zagreb 1868, 192. — Константин Јиречек ставља овај попис око 1310. године (К. Јиречек, *Историја Срба I*, 14 нап. 87), а Вјекослав Клаић ставио га је у вријеме око 1311. године (V. Klaić, *Krčki knezovi Frankorani*, Zagreb 1901, 315 нап. 45); мишљење Клаића прихватио је и Михаило Динић (М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 76).

⁴⁹ Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 76.

почастима које одговарају краљевом сину.⁵⁰ Данило не каже да је Стефан добио Зету као насљедник пријестолоа, али ако се овај текст упореди са слиједећим, у коме се описује како је он послѣ заточеништва у Цариграду добио од оца дио Будимљанске жупе за пребивање — издржавање,⁵¹ указује се на стварну разлику Стефановог положаја у тим областима. Можда је архиепископ Данило из објективних разлога прећутао да Стефана отворено прикаже као унапријед означеног насљедника пријестолоа, већ је то изнио, као и увијек када се радило о осјетљивом питању, прилично неодређено и доста нејасно. Међутим, ниједна сачувана повеља која је изишла из Милутинове канцеларије не помиње ни једног од његових синова изричито као насљедника, мада се у страним документима Стефан јавља као означени насљедник рашког пријестолоа.⁵²

У дубровачким документима Стефан је биљежен без икакве титуле за вријеме петогодишњег господарења Зетом, најчешће као „син краља Уроша“.⁵³ Сам он помиње вријеме „када не бях краљем... када господовах Зетоју неразорено и неповреждено родитељем краљевства ми, и паче утврђено, и краљевство ми приложи и опште потврди с сваким утврђенијем, јеже записих у господстве си када не бех краљем“.⁵⁴ То, додуше, каже у повељи за манастир св. Николе Врањинског, чија аутентичност није потпуно утврђена. Стефаново дјеловање у Зети веома је слабо познато. Из оскудних изворних података тешко се може реконструисати његов боравак овдје. Наиме, још на почетку његове владе у Зети, 22. октобра 1311, Дубровчани су држали код себе неки његов сребрн појас као залог за штету која је нанијета једном њиховом каравану.⁵⁵ Маја 1312. у Дубровнику су одлучили да купе жито од Милутиновог сина Стефана. Куповину је још раније био уговорио дубровачки грађанин Доброје Зрзовић, али је било потребно да се с тим сложи и дубровачка влада.⁵⁶ Стефан је под својом влашћу осим Зете сигурно имао и дубровачко залеђе. То се види по томе што се Дубровчани њему обраћају поводом штета које су нанијели њиховим људима неки Конављани.⁵⁷ У прољеће 1313. године ухваћен је један Дубровчанин приликом покушаја да из Венеције прокријумчари

⁵⁰ *Животи краљева*, 124; М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 76.

⁵¹ *Животи краљева*, 170, превод Ј. Мирковића, 128.

⁵² М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 76; М. Ивковић, *Установа „младог краља“ у средњевјековној Србији*, *Историјски гласник* 1—2 (1957), 67.

⁵³ *HAD, Reformationes* 5, f. 31; *Monumenta Ragusina* I 37; уп.; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, Титоград 1970, 60.

⁵⁴ *Monumenta Serbica*, 112—113; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе, II/1*, 60; М. Ивковић, *Установа „младог краља“*, 74.

⁵⁵ *HAD, Reformationes* 4. f. 2; *Monumenta Ragusina* V, 93.

⁵⁶ *Monumenta Ragusina* V, 103.

⁵⁷ *HAD, Reformationes* 5, f 16; *Monumenta Ragusina* I, 23.

оружје (сто осам мачева) за сина рашкога краља, значи Стефана који је управљао Зетом. Али млетачка влада је одлучила да се то оружје пропусти.⁵⁸ Ова попустљивост Млечана објашњава се понудом савеза коју је можда тада чинио краљ Милутин против заједничког непријатеља Младена II Шубића преко својих посланика, и молбом да му се дозволи набавка оружја. Да ли је дошло до савеза Србије и Венеције против Младена II Шубића, — о томе за сада немамо података. Очекивао се Стефанов долазак у Дубровник 11. новембра 1313,⁵⁹ а 3. новембра у Великом вијећу у Дубровнику одобрено је кнезу да може потрошити стотину перпера за дочек Драгутиновог сина Владислава.⁶⁰ Браћа су се сигурно срела у Дубровнику, али се не зна зашто су дошла обојица у исто вријеме. Састанак у Дубровнику претходио је измирењу Милутина и Драгутина 1312. године. Може се претпоставити да су они можда предводили одреде својих очева послате у Приморје против Младена II Шубића. У међувремену дошло је до измирења Млечана са Младеном (23. септембра 1313) који ће у марту идуће године постати млетачки грађанин. Можда је овај преокрет у односима на Јадрану утицао на Милутина да обустави извођење своје намјере. Спор није изглађен, а коначан обрачун наступиће неколико година касније.⁶¹

Стефаново управљање Зетом трајало је веома кратко, а прекинуто је под веома драматичним околностима. Хронологија догађаја упућује на тражење узрочне везе између измирења Драгутина и Милутина и Стефанове побуне. Вријеме Стефановог устанка не може се помјерити иза фебруара 1314. године из два разлога: прво, о Стефану као намјеснику Приморја престају све вијести са тим датумом⁶² и, друго, његово заточење трајало је у Цариграду око седам година и извршило се за очева живота.⁶³

Послије обнављања споразума између Милутина и Драгутина 1312. положај Стефана Дечанског постаје прилично не-

⁵⁸ Monumenta Ragusina I, 37.

⁵⁹ S. Ljubić, *Listine I*, 266; M. Dinić, *Comes Constantinus*, 7.

⁶⁰ Моимејта Ранусјиа I, 36; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе*, II/1, 60.

⁶¹ M. Dinić, *Comes Constantinus*, 9.

⁶² HAD, *Diversa Cancellarie* 5, f. 53, 24. фебруар 1324; Bogud Homo fili regis Urossi — продаје коња у Дубровнику, то је последњи податак о његовом боравку у Зети; Уп.: К. Јиречек, *Критички приказ; Стојан Новаковић, Срби и Турци XIV и XV века; Историјске студије о првим борбама с најездом Турском пре и после боја на Косову, Београд 1893, Archiv Für Slavische Philologie* 17 (1895) 258.; М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 77. — Љубо Ковачевић је погрешно доказивао да се Стефан побунио против оца 1310. године (Љ. Ковачевић, *Неколико хронолошких исправа у српској историји*, Годишњица Николе Чушића 3/1879/ 387).

⁶³ Г. Цамблук, нав. дјело, 57, 59—60; *Записи и натписи I*, 26 бр. 56.

одређен, јер је питање пријестоло остало отворено. Он и даље остаје као намјесник у Приморју, али очигледно је да се са њим као јединим насљедником више није могло рачунати. У Милутиновим повељама сада се налази поред имена сина „или од син наших, или от синови или внучија, или правнучија нашего, или кого љубо от рода нашего, или неким судом божим и от инога рода“.⁶⁴ Види се да се у Милутиновим повељама сада говори као о могућем насљеднику не само о сину него изричито и о синовцу. Али интересантно је да се већ у то вријеме осим Милутинових и Драгутинових синова, који су били живи и здрави, узима као могући насљедник и неко „од инога племена“ „од инога рода“. Треба уз то имати у виду познату комбинацију Симонидине мајке Ирине Монфератске, да на српски пријесто доведе једног од својих синова кад већ Симонида нема дјецe. Ту комбинацију је по свој прилици прихватио и сам Милутин, и вјероватно је то питање било већ актуелно баш у вријеме Стефановог устанка.⁶⁵

Треба напоменути још један моменат у вези са тим. Зна се да је Јелена умрла 8. фебруара 1314. године. Архиепископ Данило обавјештава да Драгутин није дошао на погреб своје мајке, него је послао своје посланство, што показује да није био у добрим односима са братом. Може се претпоставити да су комбинације из Цариграда да се на српски пријесто доведе један од Милутинових шурака утицале на сукоб међу браћом. Зна се да је послије измирења браће питање пријестоло остало по старом, тј. да послије Милутинове смрти дођу на српски пријесто Драгутинови синови.⁶⁶ Није без важности поменути и моменат Стефановог осљеђења, којим је он физички онемогућен да влада, као и акт његовог прогонства управо у Цариград.

Та је неизвјесност свакако навела Стефана да побуном, тј. силом, дође на власт. Ако мотиви његове побуне нијесу довољно јасно изражени, циљ јесте: „достојно ти је да узмеш престо оца свога“, говорила му је, по Данилу, његова властела. И „поче се узносити својом мишљу, да му узме престо његов“. О Стефановој побуни обавјештава архиепископ Данило у биографији краља Милутина, али доста штуро и једнострано. Добио је од оца Зету са свим градовима. Боравећи дуго у тој земљи,

⁶⁴ Љ. Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља, Споменик СКА IV (1890/9)*. — Михаило Динић је доказао да је мир склопљен међу браћом 1312. обнављањем предатног стања. Он сматра да је питање пријестоло, око кога се кретао читав сукоб, изгледа остало по старом, тј. да је послије смрти краља Милутина власт требало да пређе на једног од синова краља Драгутина (М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 56, 72).

⁶⁵ С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 61.

⁶⁶ *Животи краљева*, 124; превод Л. Мирковића, 94—95; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе III/1*, 61—62.

краљев син је пао под утицај властеле, која је почела да га наговора да устане против оца и узме његов пријесто. Иако му је властела нудила своју помоћ, она га је у исто вријеме и уцјенјивала. „Ако нас не послушаш, то се ми више нећемо звати твоји“, говорила је властела по Данилу. Стефан је попустио притиску и отпочео отворену борбу против оца. Међутим, у то вријеме многе Милутинове присталице пријешле су на страну његовог сина. Краљ је почео да саветује сину да дође к њему и да се умири. Пошто је син одбио очев предлог, Милутин је скупио војску и пошао у Зету. Заплашен очевом војском, Стефан је побјегао на другу страну Бојане, и био спреман на преговоре. Милутин је ипак успио да га убиједи да дође к њему и моли за опроштај, а тада је наредио да га свежу и одведу у Скопље, а доцније и ослијепе.⁶⁷

На први поглед архиепископ Данило пружа верзију која је повољна за Милутина. Међутим, његово казивање може се само посредно контролисати. Ипак се може закључити, како је већ наведено, да Стефанов положај није био нимало повољан после измирења Милутина и Драгутина 1312. године. Питање наслједника пријестола остало је и даље отворено, а Стефанов положај постао је још несигурнији у вријеме када се покушавало да се један од Симонидине браће намијени за српског краља. Стефану није преостало друго него да покуша да борбом осигура себи пријесто.⁶⁸

Уклањањем Стефана из Зете завршава се један период у историји ове земље. Више од три деценије она је имала поред краља и свога непосреднијег господара. У Зети је била прво краљица Јелена, а после је Милутинов син Стефан. Одлучујућу ријеч имао је краљ, без његовог одобрења — потврде није се могао поклонити ни најмањи земљишни посјед. Зато је читава област за њих била непосредније везана, па се међу властелом могла појавити тежња да заједно са намјесником наметне своју вољу читавој земљи⁶⁹. Вјероватно је 1314. године зетска властела помагала Стефану и његовим намјерама, мада потврде за то нема у изворима.

ОСЉЕПЉЕЊЕ СТЕФАНОВО, ПРОГОНСТВО У ЦАРИГРАД И ПОВРАТАК У ЗЕМЉУ

Послије Стефанове побуне Милутин је успио да га наговори да дође к њему и моли за опроштај, а онда је наредио да га

⁶⁷ *Животи краљева*, 124—125; превод Л. Мирковића, 94—95; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 60—61.

⁶⁸ С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 61.

⁶⁹ С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 62.

везана одведу у Скопље, а касније и ослијепе.⁷⁰ Поставља се питање — шта је навело Милутина да изрекне тако страшну казну свом сину.

Сам Стефан говори у уводу неколико повеља, како је он „вољен од оца, веома у слави земаљској, док нису безбожни људи, с којима су његови родитељи и он поступали као с браћом и децом посејали зло семе и најзад оца навели на страховито и нечувено дело да га света очију лиши“.⁷¹ Из казивања Стефанова може се закључити да је на Милутина вршила притисак властела, која је била уз Драгутина, а можда и сам Драгутин пошто је пријесто вјероватно требало да наслиједи његов син. У исто вријеме не треба занемарити српско-византијске односе и настојање Ирине да је дног од својих синова доведе на српски пријесто. Акт осљепљења, према томе, не треба сматрати као знак сурове освете очеве над сином, већ као средство којим је Стефану одузета свака могућност да може постати владалац.⁷² Ипак, чини се да су највећег удјела у осљепљењу Стефана имали властела и Драгутин.

Још је Михаило Ласкарис скренуо пажњу да Симонида није имала удјела у Стефановом осљепљењу. Да је Симонида имала каквог удјела у томе, зар би Стефан за сво вријеме свога заточења у Цариграду код њеног оца Андроника II био са њим у пријатељским односима, које ће његовати и послје повратка у Србију и помагати му у грађанском рату.⁷³

Можда краљ Милутин није смио Стефана потпуно ослијепити, плашећи се новог покрета властеле, јер је осљепљење повјерио својим људима, те вид није био потпуно оштећен. И Гијом Адам каже да је Стефан увијек помало видио, али да је то крио од свога оца.⁷⁴ Али зна се колико његово свједочанство за ово питање вриједи. Међутим, слично каже и Данилов ученик

⁷⁰ *Животи краљева*, 126; превод Л. Мирковића 95; *Родослови и летописи*, 10; К. Јиречек, *Историја Срба Ј*, 192; М. Зечевић, нав. дјело, 128—130; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 61.

⁷¹ И. Јастребов, *Хрисовуља Дечанског краља од године 1326*, Гласник СУД 49/1881/361; *Monumenta Serbica*, 89—90; Н. Дучић, *Враћина у Зети и хрисовуља на Цетињу*, Гласник 27 (1870) 188; М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, Гласник СУД XII /1880/1; П. Ивић, М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад 1976, 73; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 199.

⁷² С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 67.

⁷³ Григорије Цамблук говори како је тобоже Симонида натјерала Милутина да ослијепи свог сина Стефана (Г. Цамблук, нав. дјело, 54). Стојан Новаковић и Љубомир Ковачевић су вјеровали у ово Цамблаково причање (Љ. Ковачевић, *Неколико хронолошких исправа у српској историји*, 390 и С. Новаковић, *Срби и Турци у XIII и XIV веку*, 66). Међутим, Милорад Зечевић закључује да Симонида није имала никаквог утицаја у ослијепљењу Стефана Дечанског (М. Зечевић, нав. дјело, 146). Мишљење Зечевића прихватио је и Михаило Ласкарис (М. Ласкарис, нав. дјело, 76).

⁷⁴ М. Sufflay, *Pseudobrocardus*, 147; С. Новаковић, *Буркард и Бертрандон де-ла Брокијер о Балканском Полуострву*, 25.

— да су му очи пребољеле у Цариграду и да је увијек помало видио.⁷⁵ О Стефановом ослепљењу грчки извори ништа не говоре.

Ослијепљеног Стефана, заједно са његовим синовима Душаном и Душцицом побожни краљ Милутин послао је у Цариград своје тасту цару Андронику.⁷⁶ О Стефановом боравку у Цариграду постоје веома штур и једнострано подаци. О томе како је Андроник дочекао Стефана причају ученик архиепископа Данила и Цамблак, али са знатним разликама.⁷⁷ Док Цамблак приказује Стефана као мученика, дотле Данилов настављач, мада доста штуро, описује Стефанов живот у Цариграду мање-више нормалним. Андроник је дочекао Стефана сасвим лијепо, њему и његовим синовима додијелио је једну царску палату за становање и наредио да му се доноси све што му је потребно, прича ученик Данилов. Разумије се, ни он као ни Цамблак не заборавља душевни живот Стефанов, — како се гуши у сузама жалећи због свог поступка против оца и зато што је удаљен од домовине. Стефан је своје прогонство провео усамљен са синовима, наглашава Цамблак, у једном тамошњем мушком манастиру посвећеном Христу — Пантократору,⁷⁸ коме је касније можда баш под тим цариградским импресијама Стефан Дечански посветио своју дивну задужбину манастир Дечане.⁷⁹ О његовом браку у Цариграду византијски извори не говоре.

Стефан је у Цариграду провео седам година. О томе обавјештава Григорије Цамблак.⁸⁰ И неки Станислав, који је одмах послѣ велбушке битке писао пролог, каже да је Стефан провео у Цариграду седам година.⁸¹ Минеј Божицара Вуковића о служби Стефана Дечанског такође, говори да је Стефан у Цариграду провео седам година.⁸² Према томе, произлази да се Стефан у Србију вратио 1320. године.

⁷⁵ *Животи краљева*, 168—169; превод Л. Мирковића, 127.

⁷⁶ *Животи краљева*, 163; превод Л. Мирковића, 95, 123; Г. Цамблак, нав. дјело, 50; С. Новаковић, *Буркард и Бертрандон де-ла Брокијер о Балканском Полуострву*, 25; М. Зечевић, нав. дјело, 134; К. Јаречек, *Историја Срба I*, 199.

⁷⁷ Г. Цамблак, нав. дјело, 50—60; *Животи краљева*, 163—164; превод Л. Мирковића, 123—128; М. Зечевић, нав. дјело 134—138.

⁷⁸ Г. Цамблак, нав. дјело, 50.

⁷⁹ Грујић наглашава да Теодора није била са Стефаном у изгнанству у Цариграду, јер у изворима нема податка о томе. Он се позива на ријечи Григорија Цамблака како је Стефан у Цариграду био усамљен и наводи да је боравио у једном мушком манастиру. Грујић сматра да је Теодора била задржана на Милутиновом двору (Р. Грујић, нав. дјело, 326—327).

⁸⁰ Цамблак пише да се Стефану вратио вид пет година послѣ одласка у Цариград. Ускоро затим умро му је млађи син, а двије године послѣ тога Милутин се распитивао да поврати Стефана у Србију (Г. Цамблак, нав. дјело, 57, 59—60).

⁸¹ *Записи и натписи I*, 26 бр. 56.

⁸² Љ. Ковачевић, *Неколико хронолошких исправа у српској историји*, 388.

Ученик Данилов јасно каже да се Стефан вратио у Србију у вријеме кад је Никодим био српски архиепископ а Данило боравио у Хиландару. Никодим је изабран за архиепископа 12. маја 1317. године, а Данило је исте године постао епископ хумски.⁸³

Зна се о боравку Данилову на Светој гори прије 1317. године и послѣ смрти краља Милутина, а никако послѣ 1317. Према томе, или је дошло до забуне код Даниловог ученика о боравку архиепископа Данила на Светој гори послѣ 1317. или је он можда само кратко вријеме тамо боравио. Ипак се може утврдити да се Стефан вратио из прогонства послѣ 1317. године, дакле послѣ Никодимовог избора за архиепископа. Тако би Стефанов повратак у Србију дошао између 1317. и 1320. године, а пошто извори кажу да је у Цариграду провео седам година, он се вратио свакако 1320, за живота Милутинова. По ријечима Стефановог биографа, главна заслуга за повратак Стефанов припала је епископу Данилу, коме је он писао из Цариграда да интервенише код његовог оца, што је он и чинио.⁸⁴ На основу свега може се закључити да за Стефанов повратак у Србију заслуга припада српском свештенству на челу са архиепископом Никодимом и Данилом.

Веома амбициозна византијска царица Ирина настојала је да на српски пријесто доведе једног од својих синова (као што је већ наведено), али ју је у томе спријечила смрт 1317. године. Међутим, и послѣ њене смрти, изгледа, нијесу престале комбинације да се на српски пријесто доведе један од Симонидине браће.

У вријеме док је Теодор Палеолог боравио у Византији било је извјесне дипломатске активности између Византије и Србије. У једној повељи цара Андроника II из јануара 1318. године говори се о пречасном јеромонаху кир Калинику који је „послан к царству ми“ као „посланик од прељубазног сина и зета мога преузвишеног српског краља“.⁸⁵ Калиник је, по царевим ријечима, показао да се стара и да добро ради у служби царства, те је стекао царско покровитељство и благонаклоност. Мошин сматра да је одлазак Калиников везан за повратак Симониде, која је дошавши на погреб своје мајке настојала да остане у Цариграду те је изазвала сумњу краља Милутина. Зато је Милутин слао посланство цару са захтјевом да се његова жена одмах врати.⁸⁶ Пошто је управо тада било актуелно питање

⁸³ В. Мошин, М. Пурковић, *Хиландарски игумани средњег века*, Скопје 1940, 25.

⁸⁴ *Животи краљева*, 163—165; превод Ј. Мирковића, 124—126; М. Зечевић, нав. дјело, 156—159.

⁸⁵ М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 79.

⁸⁶ В. Мошин, *Хиландарац, Калиник, српски дипломата XIV века*, Историјско правни зборник I/1949/117.

Теодора као евентуалног насљедника српског пријестола, Михаило Динић с правом указује да је можда Калиник о томе водио преговоре. Цар Андроник II у повелји наводи да Калиник добро ради „у служби царства ми“, што би прије одговарало таквом једном послу него да је имао само пренијети пријетње краља Милутина.⁸⁷

Може се сматрати да је политичка ситуација за Стефанов повратак била повољна: прво, умро је краљ Драгутин (1316) и, друго, умрла је Ирина (1317), која је настојала да на српски пријесто доведе једног од својих синова. Можда је и Калиникова мисија 1318. године везана за преговоре о доласку Димитрија на српски пријесто, па је тек тада дефинитивно ријешено да Византија не претендује на српски пријесто. У контексту ових догађаја мора се посматрати и Стефанов повратак из Цариграда.

Стефан се вратио само са Душаном и са „некоторију малоју чедију своји“, а Душица је умро у Цариграду. Овдје се под „чедију“ несумњиво подразумијева краљева послуга која му је била дата за службу, јер се у биографији краља Стефана Уроша III од Даниловог ученика при описивању његовог доласка у Цариград каже да је краљевић Стефан добио од цара Андроника II нарочиту палату за становање у којој је дуго времена провео „с некаторију мали раби своји“.⁸⁸

Послије повратка из изгнанства Стефан је добио за издржавање (пребивање, како каже архиепископ Данило), Будимљанску жупу.⁸⁹ О Стефановом дјеловању у Будимљанској жупи нема никаквих вијести. Ипак се не може докучити да ли је Милутин последије Стефановог повратка из изгнанства мислио пријесто оставити њему или га је можда смрт спријечила да то уради. Али да је Милутин мислио пријесто оставити Стефану, зар би Стефан крио од оца да му се вид повратио?

Још је Михаило Динић уочио разлику код архиепископа Данила у приказивању области које су додијелене Стефану Дечанском 1308. и 1320. године. Зета му је 1308. додијелена са свим правима и почастима која краљевом сину припадају.⁹⁰ Ово говори да је Милутин тада заиста мислио оставити пријесто Стефану. Стефан је последије повратка из изгнанства 1320. године добио на издржавање — пребивање Будимљанску жупу. Да је тада Милутин мислио оставити пријесто Стефану, поставља се питање, да ли би му он додијелио само одређену област за издржавање?

⁸⁷ М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 79 — 80.

⁸⁸ *Животи краљева*, 163; превод Л. Мирковића, 123—128; Р. Грујић, нав. дјело, 126; М. Зечевић, нав. дјело, 161.

⁸⁹ *Животи краљева*, 170; превод Л. Мирковића, 128; М. Зечевић, нав. дјело, 161; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 68.

⁹⁰ *Животи краљева*, 124; М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 76.

Изгледа да је Милутин док је Стефан био у Цариграду намјеравао да пријесто остави свом млађем сину Константину. Може се претпоставити да је он рачунао с њим као насљедником пријестола. Пошто су комбинације из Цариграда да се један од Симонидине браће доведе на српски пријесто 1318. године престале, остао је једино Константин као кандидат, јер је Драгутинов син Владислав био већ у затвору, а Стефан се налазио још у прогонству. Када је Милутин 1319. године поклонио цркви св. Николе у Барију, икону, том приликом је у натпису поменуто Константиново име.⁹¹ Портрет Константинов насликан је на лози Немањића у Грачаници док је Стефан био у прогонству.⁹² Све ово указује на Милутинове планове да Константин буде насљедник пријестола. Вјероватно је да Милутин није смио отворено рећи да је његов насљедник Константин, плашећи се последица у вези са уговором с братом Драгутином, по којем је пријесто послуже Милутинове смрти требало да припадне Драгутиновим синовима.

Међутим, питање је остало отворено, јер нигдје није изричито речено коме је краљ Милутин мислио оставити пријесто.⁹³

БОРБЕ ОКО ПРИЈЕСТОЛА ВЕЗЕ СА ЗАПАДОМ

Неизвјесност у погледу насљеђа пријестола, која се протезала скоро за читаве владе краља Милутина, морала се одразити на раздор међу браћом.⁹⁴

Судбина Стефанова послуже смрти краља Милутина позната је из сукоба око пријестола с полубратом Константином, а у борбу се умијешао и Драгутинов син Владислав. Преимућство је стекао Константин, јер Стефан као слијеп по тадашњим схватањима није могао постати владалац. „Да ли се икада чуло да слијепу човјеку приличи царство“, говорио је његов брат од друге матере и супарник Константин. Пошто је отпочео борбу за очев пријесто Стефан је објавио да му се вид вратио. То је

⁹¹ A. Beatillo, *Historia della vita, miracoli translatione E gloria dell. Illustrissimo Confesor di Christo san Nicolo il Magno, Arcivescovo di Mura, patrono e protore della cita di Bari*, Napoli, 1620, 650; Мавро Орбин наводи исто 1319. годину, али сматра да је олтар потицао од Стефана Дечанског (М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 1968, 25). Симо Ђирковић сматра да Орбин није натпис пренио тачно, иако се из натписа види да је ријеч о Милутину (С. Ђирковић, *Коментари и извори Мавра Орбина*, 303); И. Кукуљевић-Санкцијски, *Известије о путовању кроз Далмацију у Напуљ и Рим с особитим обзиром на словенску књижевност, умјетност и старине*, Архив за повјесницу југославенску IV (1875/350); В. Томић *De Muro, Српске иконе у цркви св. Николе у Барију, Италија*, Зборник за ликовне уметности 2 (1966) 112.

⁹² С. Радојчић, *Портрети српских владара у средњем веку*, 39.

⁹³ М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 76.

⁹⁴ Г. Цамблак, нав. дјело, 65; М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 75; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 67.

у исто вријеме требало да дјелује не само као доказ подобности за владарско достојанство већ и као знак нарочите божје милости. По казивању његовог првог биографа, Стефан је тиме стекао многе утицајне присталице — „силно именовити његова отачаства долазећи клањаху му се“. На тај начин он је постао господар ситуације у нередима који су започели одмах послје Милутинове смрти.⁹⁵

Не зна се какав став је заузела властела у Зети за вријеме унутрашњих борби, јер о томе нема вијести у изворима. О рату Стефана Дечанског и његовог полубрата Константина прича једино Григорије Цамблук, биограф Дечанског с почетка XV вијека, али је он доста слабо обавијештен, те се његове вијести прихватају с извјесном резервом. Он, на примјер, говори да је у Зети „у неком диоклитиском мјесту“ боравио Стефан уочи очеве смрти, иако се с друге стране зна да је Стефан добио жупу Будимље послје повратка из изгнанства.⁹⁶

Константин је с великом војском пошао из околних предјела заповиједивши брату да се брзо уклони из царства. Цамблук наглашава да је Стефан прво крунисан за краља од архиепископа Никодима, па тек послје ступио у отворен сукоб с братом. Послје тога понудио је полубрату мир и царска достојанства, сигурно неку високу титулу, али Константин није пристајао ни на какав споразум, па је поражен у бици.⁹⁷

Савременик ових догађаја барски надбискуп Гијом Адам обавијештава о трагичној смрти Константиновој и каже да је убијен на нечувено свиреп начин. Гијом Адам прича како је Стефан положио Константина на једно дрво, па му је ексерима пробушио руке и ноге, а затим га по средини расјекао на два дијела.⁹⁸ Цамблук каже да је Стефан крунисан за краља прије сукоба с Константином. Међутим, његово причање је доста произвољно и нетачно, па би се могло претпоставити да се Стефан крунисао вјероватно послје побједи над Константином, али то није дошло као резултат коначне побједи над оба противника. Милутин је умро 21. новембра 1321. године, а већ 6. јануара 1322. Стефан је био крунисан од стране архиепископа Никодима, како сам каже у уводу повеље за Дечански Манастир.⁹⁹ Том приликом био је крунисан „млади краљ“ Стефан Душан. Дечански је морао да издржи борбу и са братом од стрица Владисла-

⁹⁵ *Животи краљева*, 170; превод Ј. Мирковића, 128—129; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 67—68.

⁹⁶ Г. Цамблук, нав. дјело, 63; *Животи краљева*, 168, 170; превод Ј. Мирковића, 127.

⁹⁷ Г. Цамблук, нав. дјело, 65—66; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе III/1*, 68.

⁹⁸ М. Šufflay, *Pseudobrocardus*, 148.

⁹⁹ М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, 2; П. Ивић, М. Грковић, *Дечанска хрисовуља*, 74.

вом, који се ослободио ропства послије Милутинове смрти и из очевих земаља почео борбу за пријесто.¹⁰⁰

Гијом Адам саопштава да је Милутин послије братовљеве смрти „подигао буну на Владислава, синовца свога и господара, ухватио га и одузео му читаву краљевину и бацио га у тамницу, које се опростити не могаше докле год је Урош у животу био.“¹⁰¹ Према томе, може се вјеровати ријечима Гијома Адама. Посједовање бивше Драгутинове области изискивало је очигледно и војничке операције. У склопу Мачванске бановине, коју је до своје смрти држао Драгутин, биле су још од посљедњих деценија XIII вијека Усора и Соли, области којима су раније владали босански банови. Није јасно да ли је њима управљао Драгутинов син Владислав.¹⁰² Бан Стјепан II је као лојалан угарски вазал пружао помоћ Драгутиновом сину, такође угарском штићенику. Српска властела у периферним областима је ојачала и помагала је Владислава.¹⁰³ Ток сукоба не може се пратити, али борбе су вођене током 1323. године око тврђаве Островице код Рудника. Мијешање дубровачког властелина Менчета Менчетића у борбе између српскога краља и Драгутиновог сина Владислава довешће до раскида дипломатско-економских односа између Србије и Дубровника. Менчетић је примио рудничку тврђаву Островицу крајем 1323. или на самом почетку 1324. године, када је Владислав коначно потиснут из Србије. У вијећу умољених је 22. фебруара 1324. године одлучено да Менчетић врати тврђаву Островицу краљу Стефану и тиме су се срушиле све позиције Драгутиновог сина Владислава.¹⁰⁴

Иако нема података да је Владислав држао Усору и Соли послије смрти свога оца, карактеристично је да се Стефан први пут јавља господином Босне и Усоре 17. јула 1323. године,¹⁰⁵ а тек у прољеће 1324. године добио је и Соли у својој титули.¹⁰⁶ У то исто вријеме Владислав је изгубио све позиције у Србији и морао је да бјежи у Угарску. Могло би се претпоставити да је Владислав држао Усору и Соли, али да су оне слабљењем ње-

¹⁰⁰ С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 68.

¹⁰¹ М. Šufflay, *Pseudobrocardus*, 147; С. Новаковић, *Буркард Бертрандон де-ла Броккер о Балканском Полуострву*, 24; М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 74.

¹⁰² Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum III*, 643; Уп. М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*.

¹⁰³ Писмо краља Владислава од 25. октобра 1323. кнезу Дубровачком: HAD, *Diversa Cancellariae* 7, f. 46; М. Пуцић, *Споменици српски II*, Београд 1858; 3—4. — У писму помиње „miei filioi i miei parenti, жупане Радослава и Војихну протовестијара Ђорђа и севаста Јунака итд.“ (уп.: К. Јиречек, *Историја Срба I*, 203, нап. 86).

¹⁰⁴ Monumenta Ragusina I; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 68—69.

¹⁰⁵ HAD, *Diversa Cancellarie* 7, f. -10', 17. јули 1323.

¹⁰⁶ Monumenta Ragusina I, 115; Уп.: В. Триповић, *Када је Стјепан II Котроманић продро први пут у Хум*, *Историјски гласник 1-2/1960* 153.

гових позиција у Србији постепено прелазе у руке босанског бана. Српски родослови и љетописи обавјештавају да је Владислав био приморан да напусти Србију и да је побјегао у Угарску.¹⁰⁷ О Владиславовом бјекству из Србије послије пораза у сукобу с братом Стефаном сазнаје се из причања Гијома Адама. Стефан је обећањима и поклонима привукао на своју страну велики број присталица и Владислава, правога насљедника, који бијаше пуштен из тамнице, истјера сасвим из краљевине.¹⁰⁸ Владислав је био приморан да напусти Србију и побјегао је у Угарску, гдје му се губи сваки траг.

Још за вријеме сукоба с Владиславом Стефан је настојао да ступи у сродничке везе с напуљским Анжујцима, затраживши за жену Бланку, кћерку Филипа Тарентског, титуларног цариградског цара. На идеју да се он ороди с анжујском кућом дошло се већ пред крај 1322. године. Дубровачка Република, сазнавши за ову жељу краља Дечанског, од првог дана узела је значајног удјела у овом питању и интервенисала је код Филипа да се овај брак оствари. У пролеће 1323. године поручивао је краљ Стефан Дечански Дубровчанима да ће доћи у Приморје, у Бар, Улцињ, или на ушће ријеке Мате, и да му пошаљу посланике,¹⁰⁹ што је сигуран знак да је сјеверна Албанија била под његовом влашћу. Он је са своје стране тражио бродове за посланике и галију да пођу у Апулију по кћерку тарентскога кнеза. Дубровчанима су најмераване везе биле на срцу, али им то није сметало да своје лијепе жеље здруже с тежњама за проширење своје територије на рачун Србије, за које су били вољни поднијети жртве или у новцу или у оружју за чију се набаавку српски краљ распитивао.¹¹⁰ Преговори о тој краљевој женидби трајали су дуго и несумњиво већ од јануара 1323. и на махове је изгледало да ће се успјешно завршити, што би се могло претпоставити из одлука Великог вијећа да је Дубровник вољан уступити лађе за превожене краљеве невјесте у Дубровник, ако то не би Млеци учинили, али, разумије се, све на трошак српскога краља.¹¹¹ У априлу се очекивало да ће краљева свадба бити одржана у Скадру, јер је Велико вијеће дозволило Србима да могу слободно и без бриге однијети у Скадар хљеба и вина и другој што је потребно за краљеву женидбу. У току априла стигли су у Дубровник и посланици краља Дечанског, Марко Лукарић и ђакон Вита, који су имали да иду у Апулију

¹⁰⁷ Родослови и летописи, 6.

¹⁰⁸ М. Šufflay, *Pseudobrocardus*, 147.

¹⁰⁹ L. Thaloczy, C. Jireček, M. Šufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis, illustranti*, Vindobonae 1913, 206, број 684; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе* II/1, 65.

¹¹⁰ Monumenta Ragusina I, 80; Н. Радојчић, *Занимљив извор за доба владе српскога краља Стефана Дечанског*, Историјски часопис XIV—XV (1963—1965) 323; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе* II/1, 68.

¹¹¹ HAD, Reformationes 7, f. 26; Monumenta Ragusina I, 75—76.

на Филипов двор. Посланицима је Република ставила на располагање своја превозна средства.¹¹²

Преговори с некадашњим очевим савезником и противником текли су доста споро и тешко. Опет је у читавој тежини било покренуто црквено питање. Дечанском је постављен услов да са читавим свештенством и народом прими католичку вјеру. Српски краљ је показивао спремност за такав озбиљан корак, па је папа Јован XXII у јуну 1323. повјерио мисију епископу Берtrandу из Бриндизија и упутио га са великим посланством у Србију да спроведе унију.¹¹³ Преговори су се разбили у одлучном тренутку, исто као у доба краља Милутина. У августу Дубровчани су додали свог посланика да преговара заједно с краљевим и склопи сродство које се толико дуго уговарало између краља и кнеза.¹¹⁴ Послије тога преговори су морали бити завршени без резултата.

Зашто су се разбили ти преговори — не може се докучити. Ипак не треба губити из вида да је питање сукоба између Стефана и Владислава још било неријешено и да је требало тражити пута и начина да се што боље утврди новостечени краљевски положај. Дечански је преко својих посланика упућених Филипу Тарентском изишао са својим женидбеним пројектом, али се не зна шта су српски посланици саопштили Филипу. Ниједан податак није сачуван који би потицао од краља Стефана. Читава ова комбинација о Стефановој женидби Бланком позната је из папског писма. Из тога писма се сазнаје да је Филип обавијестио папу како српски краљ жели да, заједно са клером, племством и свим народима краљевине Србије, придружи се католичкој цркви и да прими њено учење. Може се прикључити претпоставци Пурковића да Дечански није могао да прекине традиције и да анулира рад светог Саве, рад који је био највећи морални капитал земље. Папа је, дакле, поставио неприхватљиве услове, како по убјеђењу тако и по традицији и осјећању. Стефан је због тога напустио и своју комбинацију да се ожени Бланком Тарентском.¹¹⁵

Једна од цркава у Италији, која је примала поклоне и дарове од Немањића па и од краља Милутина и његовог сина Стефана, била је базилика св. Николе у Барију, којој је краљ Милутин поклонио велику икону са сребрним олтаром 1319. године. На овом поклону био је натпис у којем дародавац себе

¹¹² HAD, *Reformationes* 7, f. 35; *Monumenta Ragusina* I, 82; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 68; М. Пурковић, *Авињонске папе и српске земље*, Пожаревац 1934, 24, 108.

¹¹³ К. Жиречек, *Историја Срба I*, 205. А. Theiner, *Vetera monumenta Hungariam sacram illustrantia*, I, Romae 1859, 488 — цитирам га по Константину Жиречку, јер ми је дјело било недоступно.

¹¹⁴ HAD, *Reformationes*, 7, f. 45'; *Monumenta Ragusina* I, 90; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 68; М. Пурковић, *Авињонске папе*, 24.

¹¹⁵ М. Пурковић, *Авињонске папе*, 27.

назива господарем читаве земље од Јадранског мора до Дунава (Urosius, rex Rassie et Dioclie, Albanie, Bulgarie et totius maritime de guifo Adriatico a mari usque ad flumen Danubil.¹¹⁶ Овај олтар је 1684. године претопљен, па је најместо њега израђен нови, тако да данас слику о овом олтару могу пружити само стари писци који су икону и олтар видјели.¹¹⁷

Нема сумње, може се прихватити чињеница да је олтар цркви св. Николе у Барију поконио Милтуин. Међутим, постоји једна тешкоћа око дрвене иконе која се и данас чува у цркви св. Николе у Барију. Беатило, који је видио овај олтар прије него што је његово сребро претопљено у XVII вијеку, каже за ову дрвену икону да је поклон Милтуинов.¹¹⁸ Он помиње да је на олтару постојала и сребрна икона и да је у средини била статуа св. Николе а окол са стране многа чуда. Постојала је, по Беатилу, још једна мања дрвена икона, поклон Милутинове мајке Јелене, са попрсјем св. Николе и портретима Јелене и синова Стефана и Уроша. Беатило сматра да су на овој великој дрвеној икони са централним ликом св. Николе насликани ликови краља Уроша и „његове жене Јелене“. Има тешкоћа око времена настанка ове дрвене иконе, о којој Беатило каже „in bellissimo quadro di legno“, а за коју треба разјаснити питање ктиторства и ликова који су на њој насликани. Већина истраживача приписује ову икону краљу Милутину, с обзиром на ликовне представе које су насликане, и сматра да је настала 1319. године када је поклоњен и олтар.¹¹⁹

Ова се теза не може прихватити, јер се у средњем округлом медаљону иконе, на доњем дијелу сребрног оквира а под самим ногама свечевим, да јасно прочитати богато обрађен натпис „трети“.¹²⁰ Овај натпис „трети“ упућује на Дечанског, с обзиром да се он обично називао краљ Урош III, а постоји и натпис на његовом новцу — Стефан Урош краљ III.¹²¹ Међутим, има истраживача који сматрају, с обзиром на ликовне представе и на овај натпис „трети“, да је ова дрвена икона Дечанског.¹²² Оба краља у то вријеме су доста стара, па може доћи до сличности у приказивању ликовних представа. Стефан је у том пе-

¹¹⁶ С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 716.

¹¹⁷ М. Обрин, *Краљевство Словена*, 27—28; И. Кукуљевић-Санкцински, *Извјештаји о путовању*, 350; К. Јеречек, *Историја Срба I*, 201.

¹¹⁸ А. Beatillo, *Historia della vita miracoli*, 651; В. Томић de Muro, нав. дјело, 114.

¹¹⁹ В. Томић de Muro, нав. дјело, 127.

¹²⁰ Ђ. Бошковић, *Икона Дечанског у Барију*, *Старинар*, трећа серија 12 /1937/56; В. Томић de Muro, нав. дјело, 121.

¹²¹ Шиме Љубић доноси фотографије са натписом: *Стефан Урош краљ трети* (S: Ljubić, *Opis jugoslavenskih novaca*. Zagreb 1875, 84—86). Званично име Дечанског било је Стефан Урош Трети, али је у историјској традицији преовладало име Стефан Дечански.

¹²² Ђ. Бошковић, нав. дјело, 56—57.

риоду средовјечан човјек, а и икона је толико оштећена да се не може ослонити на ликовне представе. Ипак, у изворима нема података о томе да је Стефан поклатио цркви св. Николе у Барију било дрвену икону или сребрни оквир. Вукосава Томић де Муро је у Државном архиву у Напуљу пронашла податак да је 24. новембра 1325. године по наредби Карла, војводе од Калабрије и краљевог викара, каптол базилике св. Николе у Барију позван да пошаље једног изасланика у Србију краљу Урошу који мисли да учини поклон цркви св. Николе.¹²³

Еустахио Рогачео је у једном чланку објавио инвентар ризнице редигован средином XIV вијека у коме је забиљежио да се 20. августа 1326. године појављују у инвентару два велика канделабра направљена од сребра краља Уроша. Он помиње у овом инвентару једну велику дрвену икону са чудима светог Николе. Такође помиње велику икону направљену од сребра са чудима св. Николе.¹²⁴

Франческо Нити публиковао је дио инвентара цркве св. Николе у Барију од 5. фебруара 1361, гдје се спомињу такође два велика канделбара направљена од сребра краља Уроша (*Candelabra duo magna. que facta fuerunt de argento regis Urossi*).¹²⁵ Као што се види, у инвентару нема помена о сребрном оквиру нити о икони.

Проф. Стеле је недавно објавио један рад о копији Милутинове иконе из 1319, која се до почетка XVIII вијека налазила у Љубљани. Слика је израђена 1613. по бакорезу који је 1608. донијет из Барија. Међутим, он је изгубљен, па је његов опис дао Долничар. Анализирајући Стелеову копију Милутинове иконе из 1319. изгледа да су представе исте као и на дрвеној икони. Али она има натпис по угледу на Милутинов који се налази на олтару. Стеле изричито истиче да је икона била сребрна.¹²⁶

Као што смо већ навели, и Беатило помиње сребрну и дрвену икону, а такође у свом инвентару и Еустахио Рогачео помиње једну велику сребрну и једну велику дрвену икону. Тако се намеће мисао да је можда ова велика сребрна икона била Милутинов поклон и да су на њој били представљени свети

¹²³ Сигурно се зна да су краљ Милутин и Стефан Дечански давали поклоне цркви св. Николе у Барију. За то налазимо потврду у Душановој повељи из 1346. године цркви св. Николе у Барију у Италији. Он се ту позива на поклоне дједи и оца које су јој давали. (С. Новаковић, *Законски споменици*, 715), В. Томић де Муро, нав. дјело, 116).

¹²⁴ Eustachio Rogadeo, *Il Tesoro della Regia chiesa di San Nikola di Bari nel secolo XIV, L'arte V* (1902) 321

¹²⁵ Francesco Nitti, *Le pergamene di S. Nikola di Bari, periodo angeioino (1343—1381)*, Codice diplomatico, Varese Н. С. вол. XVIII, Trani 1950, 5,336 (нијесам била у могућности да га непосредно користим, те га наводим по В. Томић де Муро, *Српске иконе у цркви св. Николе у Барију*, 116).

¹²⁶ Ф. Стеле, *Љубљанска верзија велике иконе светог Николе из Барија*, Зборник Светозара Радојчића, Београд 1969, 287.

Никола а можда са стране Милутин и Симонида. Међутим, ова дрвена икона на којој се налази натпис „трети“ вјероватно је припадала Дечанском који је и ликовне представе дао урадити по угледу на очеву сребрну икону која није сачувана. Мало је вјероватно да је Урош слао мајсторе да израде сребрн оквир са натписом: Стефан Урош краљ трећи. Вјероватно је Стефан Дечански дао направити икону у својој земљи, па ју је тек онда послао у Бари. Урош је послао овај поклон највјероватније да би се тиме захвалио свечевој помоћи при заузимању пријестоло. Зна се да је Урош почетком 1323. водио преговоре о женидби кћерком Филипа Тарентског, када је намјеравао да са цијелим народом и властелом прими католичку вјеру а одрекне се православља. Можда је тада и учињен поклон цркви светог Николе у Барију, али се не зна ко је приказан на икони кад је Стефан у то вријеме био удовац. Ипак, најприхватљивије је мишљење да је Стефан тада настојао да обдари цркву у Барију и да је тада поклонио дрвену икону. Можда су на њој приказани, као што сматра Ђ. Бошковић, Стефан и његов син Душан, који је у то вријеме веома млад.¹²⁷ Дакле, све ово остаје као претпоставка, док се не пронађу нови извори који би заиста потврдили да је дрвена икона поклон Стефана Дечанског. Међутим, може се констатовати да је он чинио поклоне цркви св. Николе у Барију, као и његов отац или као његов син, што свједоче два велика сребрна канделабра.

ОДНОСИ С ДУБРОВНИКОМ И ВОСНОМ

Долазак Стефанов на власт повукао је за собом потребу обнављања уговора између Дубровника и Србије. Проф. Ђирковић је утврдио да је Стефан Дечански, највјероватније 1321. године, када је започео своју владу и кад је то најприродније очекивати, потврдио повеље својих претходника. У повељи која је издата на Степан дан 1321. године Стефан ослобађа Дубровчане удаве и прописује мјешовити суд.¹²⁸ Дубровчани су били веома вјешти дипломате и никада нијесу хтјели ризиковати, па су вјероватно и овом приликом добро оцијенили ситуацију и склопили уговор са оним који је био ближе побједи или је већ побједио бар једног свог противника. Долазак дубровачког посланства треба схватити као знак стабилне власти у Србији. Послије двомјесечних борби Стефан је постао господар ситуације, па су му Дубровчани усред зиме упутили поклицаре. Нови владар их је примио 27. децембра 1321. године, а само неколико

¹²⁷ Ђ. Бошковић, нав. дјело, 58.

¹²⁸ С. Ђирковић, *Прва повеља краља Стефана Дечанског Дубровчанима*, Прилози КЈИФ XXXVII, 3—4 (1971), 212. — Раније је ова повеља приписивана Урошу I и Милутину — види напомене 2, 3, 4.

дана касније на празник Богојављенија 6. јануара 1322, крунисан је за краља.¹²⁹

За вријеме борби око пријестола српска је властела била ојачала у непосредној близини Дубровника и често је плачкала дубровачку територију и трговце. Кнез је 13. децембра 1321. године наредио Менчету Менчетићу да не даје ништа људима краља Уроша који су нанијели штете имању Нале де Церева и другим дубровачким трговцима.¹³⁰ А већ 9. фебруара 1322. године одлучио је да жупан Владимир надокнади штету од пет гроша Јунију Вулкасовићу на Светога Ђурђа, због штета које су нанијели Владимир и његови људи.¹³¹ Почетком августа 1322. године вратили су се Маргарет Крусић и Лукар Бунић, посланици код Стефана Дечанског, који су успјели да добију неку заплијењену робу дубровачких трговаца.¹³² Али без обзира на то што је долазило до ситних сукоба и несугласица, односи између Стефана Дечанског и Дубровника били су од самог почетка саткани од елемената пријатељског карактера. То се може закључити по улози Дубровчана у преговорима између Дечанског и Филипа Тарентског.¹³³

Током јула 1323. године односи су добри, јер видимо да је човјек Познанов из Конавала Драс де Изметић продао у Дубровнику коња, (да су односи били затегнути, Дубровчани не би дозволили људима српскога краља да долазе на њихову територију¹³⁴).

У љето 1323. године Дубровчани су напали конављанског жупана Познана због штета што су је нанијели Мартинићи.¹³⁵

¹²⁹ М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, 2; П. Ивић — М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, 74; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*. 68.

¹³⁰ HAD, *Diversa Cancellariae* 6, f. 173, 13. 12. 1321.

¹³¹ HAD, *Diversa Cancellariae* 6, f. 184, 9. фебруар 1322; М. Динић, *Хумско-требињска властела*, Београд 1967, 69. Владимир је имао своје људе у Ускопљу.

¹³² *Monumenta Ragusina* I, 65.

¹³³ В. нап. 18, 19, 20 у поглављу Борбе око престола и везе са Западом.

¹³⁴ HAD, *Diversa Cancellarie* 7, f. 9; М. Динић, *Хумско-требињска властела*, 73, нап. 15, 7. VII 1323; Dras de Ismetich, homo Posnani de Canale.

¹³⁵ Око личности Познана истраживачи се не могу сложити. Јиречек је сматрао да је Познан Пурчић био невесињски жупан и да је као таква први међу старјешинама горњег Захумља пристао уз босанског бана Стјепана II Котроманића и да нема никакве везе са оним Познаном из Конавала (К. Јиречек, *Историја Срба I*, 204). Међутим, Радослав Грујић, насупрот мишљењу Константина Јиречека, сматра да је овај жупан Познан из Конавала идентичан с Познаном Пурчићем (de Purchia) који је од 1306. властелин у Хуму а од 1322—1326 налази се у Конавлима. Неколико година касније, тј. од 1330. године, сужањ је краља Душана. Године 1326. пријешао је у службу босанског бана (Р. Грујић, *Конавли под разним господарима од XII до XV вијека*, Споменик СКА LXVI/52 (1926) 8—9). Михаило Динић је јасно доказао да су у питању двије личности. Нема сумње, српски великаш Познан Пурчић био је у Невесињу и Загорју, и пријешао је на страну бана Стефана када је овај почео проди-

Познан се, по свој прилици, изговарао да су Мартинићи из Требињске жупе, а он је њоме само привремено управљао, за вријеме одсуства њеног жупана Младена, који се тада налазио у војсци и на двору новог краља Стефана Дечанског. Међутим, у септембру 1323. наступио је још тежи спор, јер су у то вријеме Продаша, Владимир и Витомир, војни заповједници (*capitanei*) Требиња, Конавала и Драчевице, на челу својих људи и са заставама упали у дубровачке области Затон и Ријеку и опљачкали многе дубровачке поданике. Однијели су собом богат плијен у стоци, платну и другим скупоцјеним стварима.¹³⁶ Дубровачки сенат иступио је одмах енергично против пљачкаша и 13. септембра одлучено је да прекине сваку везу са тим жупама. Ако старјешине чета у року од осам дана од дана позива не врате сву стоку и све остале опљачкане ствари, одлучено је да се одмах поднесе тужба краљу против вођа. Али у то вријеме вратио се у Требиње требињски жупан Младен као обласни војвода (*Vexilifer sive vojvoda*) новог краља и Дубровчани чим су за то сазнали одлучују у Сенату 24. септембра 1323. године¹³⁷ да се Младену одмах пошаље посланство које ће га поздравити и однијети му дарове у вриједности до 40 гроша и пожалити се како на ове пљачке тако и на прошлогодишњу пљачку Мартинића. Младен је уживао велики ауторитет код свих околних жупана, а како је био и војвода — убрзо је успио да изглади спор с Дубровчанима, а 12. октобра 1323. дао им је сатисфакцију.¹³⁸ Тај споразум је обухватао и конављанског жупана Познана, па је Сенат 4. фебруара 1324. године укинуо забрану трговања с Конављанима.¹³⁹

Преокрету у односима између Дубровника и Стефана Дечанског допринијело је дјеловање и присуство дубровачких трговаца на територији Стефановог противника и ривала Владислава. Дечански није могао опростити Дубровчанима због држања њиховог властелина Менчета Менчетића, који се мијешао у сукобе између њега и Драгутиновог сина Владислава. Сигурно је Менчетић крајем 1323. или на самом почетку 1324. године примио рудничку тврђаву Островицу, пошто је Владислав коначно изгубио све позиције у Србији.¹⁴⁰ Дечански је због тога наредио да се затворе дубровачки трговци и да се заплијени њихова

рати у долину Неретве. Међутим, Познан Мирошевић је био жупан у Конавлима (М. Динић, *Хумско-требињска властела*, 40); *Monumenta Ragusina* I, 63—64.

¹³⁶ *Monumenta Ragusina*, I, 92; Р. Грујић, *Конавли под разним господарима*, 8; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 304.

¹³⁷ *Monumenta Ragusina* I, 93; Р. Грујић, *Конавли под разним господарима*, 8.

¹³⁸ *Monumenta Ragusina* I, 96; Р. Грујић, *Конавли под разним господарима*, 8.

¹³⁹ *Monumenta Ragusina* I, 108.

¹⁴⁰ *Monumenta Ragusina* I, 109; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе* II/1,

роба у Србији. Односи између Дубровчана и краља заострили су се почетком 1324. године до те мјере да су Дубровчани ријешили да се обрате за интервенцију млетачком дужду, свом заштитнику.¹⁴¹

Крајем фебруара 1324. одлучено је да се у Млетке пошаље посланство ради интервенције код српскога краља. У исто вријеме требало је да крене једно посланство краљу Стефану. Вјероватно су посланици пошли на своје задатке тек почетком априла 1324. године,¹⁴² док је у међувремену 12. марта исте године ријешено једногласно изузетком кнеза Млечанина да се Дубровник затвори за све странце, тј. да нико не смије слати било какву робу у Србију или према Леванту док Сенат не одлучи друкчије.¹⁴³ Млетачки кнез се није сложио са оваквом одлуком, тј. да се Млечани у Дубровнику третирају као остали странци. Без обзира на све Млечани су избјегли признавање права Дубровчанима да поступају са Млечанима као са осталим странцима.¹⁴⁴ Посљедица тог наглог акта била је забрана одласка дубровчким и Млетачким трговцима у земље српскога краља, чиме је нанијет велики ударац српској привреди.¹⁴⁵ Крајем марта или почетком априла 1324. године стигао је у Дубровник *Johanes Calderarius*, посланик дуждев упућен српском краљу. Дубровчани су му дали поклоне и пратњу да види за ствар њихове државе код српскога краља.¹⁴⁶ Можда је Калдерарио путовао у Србију, са поменутиим Дубровачким посланством, али ниједна мисија није успјела да побољша стање у дубровачко-српским односима. Није ни чудо што су следеће 1325. године Дубровчани уз помоћ Млечана обновили своју дипломатску акцију код српскога краља ради уклањања узрока трвења у узајамним односима. Сигурно су ова настојања убрзали напади војводе Војна из Гацка на дубровачку територију у августу 1325.¹⁴⁷ Свакако почетком октобра, те је године дубровачко Велико вијеће ријешило са великом већином гласова да у Млетке пошаље посланике који су имали да замоле Млечане да забране својим поданицима да иду или носе своју робу у Котор или друге приморске области. Заузврат, ако Млечани то затраже, посланици су били овлашћени да пристану да се Млечанима из Млетака у Дубровнику

¹⁴¹ *Monumenta Ragusina* I, 110; Уп. С. Ђирковић, *Историја Црне Горе* II/1 69; Б. Крекић, *О рату Дубровника и Србије 1327. до 1328.* ЗРВИ 11 (1968), 194.

¹⁴² *HAD, Reformationes* 7, f. 68—69, 70, 72, 74' 75'; *Monumenta Ragusina* I, 110—115; Б. Крекић, нав. дјело, 194.

¹⁴³ *HAD, Reformationes* 7, f. 72'; *Monumenta Ragusina* I, 113; Б. Крекић, нав. дјело 194.

¹⁴⁴ S. Ljubić, *Listine* 156, 162; Уп. Б. Крекић, нав. дјело, 194—195.

¹⁴⁵ С. Ђирковић, *Историја Црне Горе* II/1, 69.

¹⁴⁶ *HAD, Reformationes* 7, f. 75'; Б. Крекић, нав. дјело, 195.

¹⁴⁷ *HAD, Reformationes* 8, f. 6' 15. август 1325; *Monumenta Ragusina* II, 317; К. Жирчек, *Историја Срба* I, 204; Б. Крекић, нав. дјело, 195.

вјерује као самим Дубровчанима у цивилним споровима. Може се закључити колики су значај Дубровчани придавали овом спору са Србијом кад су прихватили ову концесију. Почетком XIV вијека и поред млетачког притиска одбили су да узимају странце као свједоке, укључујући и Млечане.¹⁴⁸

Двојица посланика, Маргарет Крусић и Јуније Ђорђевић, кренули су на пут 11. новембра 1325. године и у Млечима остали све до марта 1326. године, док спор није изглађен¹⁴⁹ И Млетачка влада је ступила у додир са Стефаном, да ли преко посланика или путем писама — не зна се. Стефан је тражио да се нађе начин да млетачки трговци крену у Србију, али Млечани то нијесу одобрили.¹⁵⁰ Изгледа да је 1325. поново обновљена забрана Млечанима да иду у Србију.¹⁵¹ Млечани су одлучно стаали на страну Дубровника, и поред тога што су већ били наредили повлачење својих трговаца из Котора и Србије, а српском краљу поручили да Република никако не мисли да напусти Дубровник.¹⁵² Без обзира на ове сукобе, ипак нема застоја у наплаћивању светодимитарског дохотка за 1324. и 1325. годину. Стефан га је примио на вријеме, али је затим настала пауза.¹⁵³

Притисак Венеције и велика дипломатска активност Дубровчана одобривољили су Стефана Дечанског да им изда повељу 25. марта 1326. у Дању.¹⁵⁴ Дечански је том повељом обећао да ће све штете које претрпи трговац надокнадити жупа у којој је он оштећен, а у случају кад се разграби имовина с разбијеног брода штету ће надокнадити околна села или град. У ранијим уговорима оваквих одредби није било, иако је и тада поштован принцип да краљ и његови поданици плаћају штету коју трговци претрпе у српској држави.¹⁵⁵

Одмах послије овог спора избио је на другој страни нови. Осамосталили су се Бранивојевићи, чија се област простирала од

¹⁴⁸ HAD, *Reformationes* 8, 14—14'; *Monumenta Ragusina* V, 181—182; Б. Крекић, нав. дјело, 195.

¹⁴⁹ HAD, *Diverse Cancellariae* 8, f. 26'; *Monumenta Ragusina* V, 181—182, 184; Б. Крекић, нав. дјело, 196.

¹⁵⁰ S. Ljubić, *Listine* I, 162; Б. Крекић, нав. дјело, 195.

¹⁵¹ S. Ljubić, *Listine* I, 162, 167; Б. Крекић, нав. дјело, 196.

¹⁵² S. Ljubić, *Listine* I, 163; J. Restia, *Chronica ragusina*, 117—118; Б. Крекић, нав. дјело 196.

¹⁵³ HAD, *Diversa Notariae* 4, f. 60' 4. новембар 1324; HAD, *Diversa Cancellarie* 8, f. 27', 31. октобра 1325; Уп.: Т. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae IX, Zagabriae* 1911, 266; М. Пуцић, *Споменици српски* II, 5 бр. 6; М. Динић, *Дубровачки трибути, могориши светодимитарски и конавоски доходак, Провиљун браће Влаковића*, Глас СКА 168 (1935), 228.

¹⁵⁴ Љ. Стојановић, *Старе српске повеља и писма* I, Београд — Ср. Карловици 1929, 41; *Monumenta Serbica* 85; *Monumenta Ragusina* V, 196; Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 163—164; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 204; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе*, II/1, 69.

¹⁵⁵ С. Ђирковић, *Историја Црне Горе* II/1, 69.

Пељешца и Стона (гдје им је било средиште) до долине Неретве и дуж обале према Дубровнику. Ова породица је посебно ојачала послије Милутинове смрти и осамосталила се крајем 1321. (у односу на Србију). Проширила је своју власт на рачун сусједне српске властеле, а мијешала се и у сусједне борбе. Односи Бранивојевића с Дубровником били су углавном добри од краја 1321. до почетка априла 1326, иако је с времена на вријеме долазило до размирица.¹⁵⁶

Четири сина Бранивојевића дошла су у сукоб с Дубровником и Босном почетком априла 1326. године, а изгубили су сваку подршку Србије јер су се држали као одметници. Млечане су задужили тиме што су се борили против Бајамонта Тиопола, али дошли су у сукоб с баном Стјепаном II Котроманићем, који је послије пада Младена II био на страни оних који су подржавали и штитили млетачког одметника.¹⁵⁷ На ово непријатељство, које вуче коријене из борби у сусједним областима Хрватске, почетком 1326. надовезао се савез између Дубровчана и бана Стјепана II против Бранивојевића. Бранивојевићи су наносили штете Дубровнику пљачкањем трговаца и њиховог земљишта, али то ипак нијесу били главни разлози за напад на хумску властeosку породицу. Сасвим неочекивано, 8. априла 1326. године дубровачко Велико вијеће донијело је одлуку да се наоружају лађе и барке против Бранивојевића.¹⁵⁸ Може се прихватити мишљење Вељана Трпковића да је иницијатива за напад на Бранивојевиће потекла од босанског бана, а Дубровчани су се њему придружили не због пљачки и напада на њихову територију већ зато што су оцијенили да из учешћа у тој борби могу извући корист. Због тога су се Дубровчани лако сјетили старих неспоразума у недостатку свјезих доказа.¹⁵⁹ Обје стране, Босна и Дубровник, имале су у виду територијално проширење. Дубровчани су склопили савез с босанским баном, али да он не буде уперен против Србије. Из овога се може видјети колико је Дубровчанима било стало до добрих односа са Србијом, јер су прије свега мислили на своју трговину, која је највећим дијелом била упућена на Србију. Они су заједно са Стјепаном II Котроманићем напали Бранивојевиће у априлу 1326, а можда и раније. Успјели су да за неколико мјесеци скрше њихову моћ. У жеку тих борби, млади краљ Душан са својим савјетником војводом Младеном, Војином господарем Гацка и челником Ђурашем, сином зетског кефалије, био је у близини Дубровника.¹⁶⁰ Он је у један мах покушао да спријечи опера-

¹⁵⁶ В. Трпковић, *Бранивојевићи*, Историјски гласник 3—4 (1960) 83.

¹⁵⁷ В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 65; С. Ђирковић, *Историја средњовјековне босанске државе*, Београд 1964, 89.

¹⁵⁸ Monumenta Ragusina V, 97; В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 69.

¹⁵⁹ В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 72 види нап. 91.

¹⁶⁰ Monumenta Ragusina V, 198, 199; В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 69, 72; Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 70.

ције против Бранивојевића, наслућујући вјероватно штету која ће настати за српску државу, имајући у виду сигурно територијалне губитке.¹⁶¹

Било је још разлога због којих су се млади краљ и његова околина интересовали за догађаје у Хуму. Дубровчани су у априлу 1326. ухватили Брајка Бранивојевића и његову жену, која је била кћи Душановог великаша Војина. Када се предвиђала могућност да Душан са својим војводама посјети Дубровник, 25. априла 1326. кнезу и Малом вијећу није дато овлашћење да било шта закључи о Брајку и његовој жени без знања Великог вијећа. Она је на захтјев српскога краља, војводе Младена и босанског бана 30. априла предата младом краљу, Младену — његовом војводи (*eius vexilifero*) и њеном оцу Војину, под заклетвом да неће наносити штете дубровачким трговцима.¹⁶² За врло кратко вријеме скршен је отпор Бранивојевића. Ускоро је посљедњи од њих, Браноје, дошао на двор краља Стефана Дечанског. Дубровчани су 30. априла 1326. преко Трипе Буће, Ђураша Илића и Паскоја Гучетића, трошећи велике суме новца, покушали да смакну Браноја. Успјели су да га краљ баци у тамницу у Котору, одакле се — како се вјеровало — не може побјећи.¹⁶³ Оволико просипање новца и поклона имало је свог ефекта, иако слика која се добија о моралу околине српскога краља нимало није ружичаста. Изгледа да су у јесен 1326. изгубили живот и Брајко и Браноје. За Брајка се сматра да је завршио послужење 26. новембра 1326. године.¹⁶⁴ Извјесну сумњу у овај закључак уноси чињеница да се 17. октобра 1330. године помиње неки Братослав Лепчиновић као „*homo de Branoe de Drasevica*“.¹⁶⁵

Може се констатовати да се српски владар и његов син Душан, који се тада налазио у близини догађаја, нијесу енергичније заузели за властелу која им се додуше није покоравала, али коју су на неки начин ипак рачунали у своје људе.

¹⁶¹ Monumenta Ragusina V, 198; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II* /1,70. — Владимир Ђоровић и Константин Јиречек су сматрали да је Душан позвао Дубровчане да нападају Браноја (В. Ђоровић, *Историја Босне*, Београд 1940, 245 и К. Јиречек, *Историја Срба I*, 294). Вељан Трипковић се није сложио с мишљењем Јиречека и Ђоровића — зашто би Душан позвао Дубровчане да нападају Браноја, кад су они већ били напали Бранивојевиће. Трипковићево мишљење је исправније, јер је Душан у једном тренутку био спреман да интервенише, имајући пред очима територијалне губитке, с обзиром да је то област која је Србији припадала (В. Трипковић, *Бранивојевићи*, 72—73).

¹⁶² Monumenta Ragusina V, 202—203; В. Трипковић, *Бранивојевићи*, 81; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II*/1, 70.

¹⁶³ Monumenta Ragusina V, 212—214; В. Трипковић, *Бранивојевићи*, 78; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II*/1, 70.

¹⁶⁴ Monumenta Ragusina V, 225; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 192. — Уп.: С. Ђирковић, *Коментари и извори Мавра Орбина*, 363; Ј. Лукаревић, *Scoposo ristretto de gli annali di Ragusa, Venetia* 1605, 48; В. Трипковић, *Бранивојевићи*, 78—79; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II*/1, 70.

¹⁶⁵ HAD, *Diversa Cancellariae* 9, f. 149'

Успјешно ратовање против Бранивојевића завршило се средином јуна 1326. и тиме је Србија била територијално окрњена, јер је Стјепан II Котроманић припојио Хум Босни.¹⁶⁶ Долина Неретве и земљиште око њеног ушћа дошли су под власт босанског бана, а тиме је Босна избила први пут на обалу Јадранског мора и добила један од највише коришћених путева који је водио из Приморја у унутрашњост.¹⁶⁷ Територијално ширење Босне на рачун Србије било је веће од земаља Бранивојевића, које, уосталом, нијесу припојене у цјелини. У данима борбе против Бранивојевића постао је банов човјек Познан Пурчић, чије су земље биле у Невесињу и Загорју. Познан Пурчић долази у Дубровник 13. јула 1327. године у служби босанског бана.¹⁶⁸ Лукаревић и Орбин доносе податке према којима је Познан Пурчић заповједао дијелом босанске војске против Бранивојевића у прољеће 1326, али питање је колико је то тачно.¹⁶⁹ У Дубровачком архиву постоји податак из којег се види да је Пурчић 22. маја 1326. био у Дубровнику, и то баш у јеку борби с Бранивојевићима. Али се ни овог пута не каже чији је он човјек — српскога краља, или босанског бана. Ипак се не може дати задовољавајући одговор на питање када се Познан Пурчић одметнуо од српскога краља и када су Невесиње и Загорје припали босанском краљу.¹⁷⁰ Изгледа да Невесиње и Загорје нијесу трајно остали у склопу босанске средњовјековне државе, јер је млади краљ Душан 1330. интервенисао за поклад Познана Пурчића у Дубровнику, што говори да је он тада био поданик српскога краља и да је његова област припадала средњовјековној Србији.¹⁷¹ Можда је Стефан Дечански загосподарио

¹⁶⁶ Т. Smičiklas, *Codex diplomaticus IX*, 296. — Уп.: В: Трпковић, *Када је Стјепан II Котроманић продро у Хум*, Историјски гласник 1—2 (1960), 153. В. Трпковић је доказао да је Хум тек тада припојен Босни, а не за вријеме пријестоних борби у Србији као што је сматрао Владимир Ђоровић (*Историја Босне*, 244). Сигурно је тада Босна добила Соли и Усору, истиче Трпковић, тј. крајеве који су крајем 1324. године припали Босни. То су области које су биле ближе Сави и Дрини а не Хуму. Вељан Трпковић је утврдио из писма једног Трогиранина босанском бану од 12. VI 1326. да се помиње у титули босанског бана и Хум, што значи да је те године и припојен.

¹⁶⁷ С. Ђирковић, *Историја Босне*, 90; В. Трипковић, *Када је Стјепан II Котроманић продро у Хум*, 154.

¹⁶⁸ Monumenta Ragusina V, 246; В. Трпковић, *Када је Стјепан II Котроманић продро у Хум*, 154; С. Ђирковић, *Историја Босне*, 89.

¹⁶⁹ J. Luccari, *Copioso ristretto*, 47; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 191. — Константин Јиречек је на основу једног податка у Дубровачком архиву (Monumenta Ragusina V, 189) тврдио да је Познан Пурчић побјегао од српскога краља 1326. године (К. Јиречек, *Историја Срба I*, 204). Међутим, тада се не зна чији је он човјек, да ли је босанског бана или није.

¹⁷⁰ HAD, *Diversa Cancellariae* 8, f. 68', 25. V 1326; В. Трпковић, *Када је Стјепан II Котроманић продро у Хум*, 81; М. Динић, *Хумско-требињска властела*, 40.

¹⁷¹ С. Ђирковић, *Живот и владавине Стефана Уроша III* (Историја српског народа) у рукопису, стр. 8, напомена 15.

Дријевима, — и ушћем Неретве. Наиме, једно његово писмо из априла 1330. године говори о *super facto Melede, Narenti et navigii*, а извјесне акције корчуланскога кнеза, непријатеља босанског бана, упућују на закључак да је Дечански ипак загосподарио Дријевима, а затим су она поно изгубљена у вријеме Душана.¹⁷²

Послије освајања Хума, бан Стјепан II почео је да се у својој службеној титули назива и господар хумски. Као господар хумске земље доћи ће у сукоб са Србијом, чији се владари четврт вијека нијесу одрекли својих аспирација на изгубљени Хум.¹⁷³

Док се Босна проширила на Хум, Дубровчани су стекли позицију у Стону и Пељешцу. Први сигуран податак да су Дубровчани загосподарили Пељешцем односи се на 17. јул 1326. године, када је у Великом вијећу донесена одлука да се прими и прихвати општина Пељешац, с тим да се од Стефана Дечанског сазна да ли би им га уступио уз пристојан годишњи трибут.¹⁷⁴ Овакав став Дубровчана није тешко разумјети, с обзиром да је Пељешац од старина био у саставу српске државе. Веома краткотрајна власт Бранивојевића није битно могла утицати на српскога краља да се одрекне свог права на Пељешац. Дубровчани су морали водити рачуна о тој чињеници. Можда српски краљ у том тренутку није био спреман да им преотме Пељешац, али је то могао учинити касније, па је Дубровчане плашила неизвјесна будућност. Истовремено, Дубровчани су водили рачуна о својим економским интересима, јер је њихова трговина највећим дијелом била упућена на Србију. Преговори са Србијом почели су већ крајем јула 1326. године. Мало вијеће је 28. јула 1326. послало Мартола Тудисића, Марина Менчетића и Паскоја Гучетића да преговарају са Трипом Бућом, послаником Стефана Дечанског „*super facto Punte*“.¹⁷⁵ Резултати преговора показали су да је краљ спреман да изађе у сусрет жељама Дубровчана, али је тражио годишњи трибут од 1000 златних флорина. Међутим, дубровачком кнезу та сума се учинила превисока, па је предложио да се одустане од даљих преговора. Ипак, преговори су настављени и вођени су током августа, али без икаквог успјеха. Сва ова настојања Дубровчана да од српскога краља добију жељену повељу остала су неостварена до краја владавине Стефана Дечанског. Покушаће они још једанпут, 10. јануара 1327, али и овога пута преговори су завршени безуспјешно.¹⁷⁶ Стефан Дечански је могао себе сматрати 1326.

¹⁷² С. Ђирковић, *Живот и владавине Стефана Уроша III*, у рукопису, нап. 15, стр. 22.

¹⁷³ В. Трпковић, *Када је Стјепан II Котроманић продро у Хум*, 152.

¹⁷⁴ *Monumenta Ragusina V*, 211; В. Трпковић, *Око „уступања“ Стона и Пељешца Дубровнику (1326—1333)*, Историјски гласник, 1/1963, 48.

¹⁷⁵ *Monumenta Ragusina V*, 213; В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 49.

¹⁷⁶ *Monumenta Ragusina V*, 215; Ур.: В. Трпковић, *Око „уступања“ Стона и Пељешца*, 50.

године de iure господарем Пељешца. Тешкоћа за Дубровчане била је у томе што су морали да то право српског владара и поштују. Да нијесу ни у чему зависили од Србије, и да су били јачи, не би сигурно толико држали до форме. Према томе, можемо се прикључити мишљењу В. Трпковића да су Дубровчани заузели Пељешац 1326. године.¹⁷⁷

Односи Србије и Дубровника за све вријеме рата између Бранивојевића и Дубровчана у току 1326. нијесу прекидани и одвијали су се доста нормално. Током априла 1326. Дубровчани позивају младога краља преко својих посланика да посјети њихов град, спремни да га лијепо дочекају и угосте. Али, изгледа, Душан тада није прихватио позив.¹⁷⁸ Када је Дубровник ушао у рат против Бранивојевића, изричито је наглашено да савез не буде уперен против Србије, јер су Дубровчани увијек гледали на своје економске интересе.

Бариша Крекић је указао, насупрот мишљењу досадашње историографије, да сви спорови између Дубровника и Србије нијесу били ријешени уговором у Дању, јер мјесец дана након споразума Млеци и даље посредују у дубровачко-српским односима. Калдерарио је путовао у Србију и преговарао са Стефаном, па се средином јуна 1326. вратио у Дубровник.¹⁷⁹ Преговори нијесу уродили плодом, наглашава Крекић. Из одлуке Малог вијећа од 4. јула 1326. године сазнаје се да је кнез наредио Менчету Менчетићу да се на било који начин не мијеша „нити у ствари, нити делом, сâм или преко другог, или писмено да иступа против краља Рашке, ако би се мијешао слиједи га казна од 2000 перпера“.¹⁸⁰ Из ове одлуке може се закључити да је до неког споразума морало доћи, јер кнез и Мало вијеће, како је речено, изричито забрањују сваки сукоб са краљем. Дубровчанима је било стало до добросусједских односа са Србијом. Дубровник је већ 28. новембра 1326. године српском краљу на његову молбу упутио на два мјесеца дубровачког љекара.¹⁸¹

У прољеће 1327. године односи између Србије и Дубровника поново су јако затегнути. Узроци овог новог погоршања нијесу познати, јер записници дубровачких вијећа нијесу сачувани од 20. јула 1327. до 25. септембра 1328. године, тако да се не може добити увид у даљи развој догађаја. У фебруару Дубровчани тајно наређују градским цариницима да не наплаћују царину на робу која треба да иде у Србију, и тиме заустављају одлазак

¹⁷⁷ В. Трпковић, *Око „уступања“ Стона и Пељешца*, 55.

¹⁷⁸ *Monumenta Ragusina* V, 202; В. Трпковић, *Око „уступања“ Стона и Пељешца*, 44; Ј. Тадић, *Промет путника у старом Дубровнику*, Београд 1939, 47. нап. 5.

¹⁷⁹ S. Ljubić, *Listine I*, 363; Б. Крекић, нав. дјело, 197; В. Трпковић, *Око „уступања“ Стона и Пељешца*, 44.

¹⁸⁰ *HAD, Diversa Cancellariae* 8, f. 82' 4. јули 1326.

¹⁸¹ *Monumenta Ragusina* B, 225, 240; К. Жиречек, *Историја Срба I*, 309.

својих људи и робе на територију српскога краља.¹⁸² Исте године почетком марта изабрали су посланство које је имало задатак „да брани наша права“.¹⁸³ Али до поласка тих посланика у Србију жалили су се Венецији због новштина које им наноси српски краљ (у чему је била та новштина није познато), а затим су наредили повлачење свих трговаца из Србије. Упоредо с тим отворено и јавно је забрањено дубровачким и млетачким трговцима да одлазе у мјеста која припадају краљу. Средином године је чак очекиван и евентуални напад на дубровачку територију.¹⁸⁴ Захваљујући раду посланика који су били код Дечанског од маја па све до августа 1327. односи су се поправљали. Дубровчани су му на позив послали свог љекара, као што су то учинили и претходне године.¹⁸⁵ Затим је одобрено да се неко оружје намијењено српском краљу слободно превезе.¹⁸⁶ У току септембра 1327. године избио је сукоб између Дубровчана и Которана због бродова са сољу које је заплијенила дубровачка галија, нанијевши тиме краљевским закупницима тргова штету од 14.000 перпера. Послије тога Дубровчани су били изложени репресалијама док се не намири та висока сума.¹⁸⁷ Бариша Крекић је доказао да је сукоб између Дубровника и Србије отпочео у љето 1327. и завршио се у рану јесен 1328. године. Међутим, непознати су и повод рата и услови мира.¹⁸⁸ Постоје извјесне индиције да је са нормализацијом почело и раније. Првог маја 1328. закључена су два уговора о узимању, односно давању стокe на чување, и то на Пељешцац.¹⁸⁹ Вјероватно је у овом сукобу била Дуброванима опљачкана имовина, прије свега стока која им је враћена октобра 1328. године.¹⁹⁰ Тамо се прави разлика између стокe заплијењене у Жупи и оне са Пељешца. За стоку која је била опљачкана на Пељешцу неће се тражити никаква разлика у новцу приликом исплате „српскогдохотка“, а тражиће се разлика за стоку коју је у Жупи опљачкао још Бранко Бранивојевић.¹⁹¹ Зашто није наплаћена штета на Пе-

¹⁸² S. Ljubić, *Listine I*, 363, Б. Крекић, нав. дјело, 197; М. Медини, *Дубровник Гучетића*, Београд 1953, 7; К. Жиречек, *Историја Срба I*, 204.

¹⁸³ Monumenta Ragusina V, 234; Уп. С. Ђировић, *Историја Црне Горе II/1*, 70.

¹⁸⁴ Monumenta Ragusina V, 237, 238, 239; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 70; Б. Крекић, нав. дјело 200.

¹⁸⁵ Monumenta Ragusina V, 240; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 70.

¹⁸⁶ Monumenta Ragusina V, 243; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе, II/1*, 70.

¹⁸⁷ A. Mayer, *Kotorski spomenici I*, Загреб 1951, 145—146; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 70; Б. Крекић, нав. дјело, 200.

¹⁸⁸ Б. Крекић, нав. дјело, 200—203.

¹⁸⁹ HAD, *Diversa Cancellariae* 11, f. 10.

¹⁹⁰ Monumenta Ragusina V, 250; Б. Крекић, нав. дјело, 203.

¹⁹¹ М. Динић, *Дубровачки трибути*, 228; HAD, *Diversa cancellariae*, 9, f. 15', 14. децембар 1328; Monumenta Ragusina V, 254; Б. Крекић, нав. дјело, 204.

љешцу не зна се, али се може поставити питање — чији је тада Пељешац био: дубровачки или српски. Могли су Дубровчани напасти стоку на њему без обзира под чијом је влашћу био. Можда је стока која је била опљачкана на Пељешцу била малобројна, па су Дубровчани онда само тражили накнаду за стоку у Жупи, јер је Бранко Бранивојевић био њихов стари непријатељ. Од јануара па до септембра 1329. године односи су свакако нормални. Закључен је релативно већи број сличних уговора.¹⁹² Већина ових уговора односи се на чување стоке на Пељешцу, али се не каже чији је он. Чињеница да је до рата дошло 1327/28. и да Стефан Дечански никад није правно признао Пељешац, без обзира на упорност Дубровчана, доказује да се не може сигурно тврдити да су Дубровчани држали Пељешац од 1326—1333. године, кад су коначно од Душана добили повељу. Може се прихватити претпоставка Барише Крекића да је можда мировни уговор обновио и гарантовао право дубровачких трговаца да послују у Србији и да су Млечани одиграли извјесну улогу у измирењу двију зараћених страна.¹⁹³ Не зна се да ли је мировним преговорима обухваћен и Пељешац, али се то може претпоставити, с обзиром на чињеницу да Стефан Дечански није правно признао Пељешац Дубровчанима за цијело вријеме своје владе.

Односи између Србије и Дубровника потпуно су се нормализовали већ у децембру 1328. године. Велико вијеће је 8. децембра поништило све пријаве и поступке предузете против Дубровчана који су били отишли у Србију или су пословали с њом супротно забранама донијетим у Дубровнику.¹⁹⁴ Изнијето је већ да су односи у току 1329. били нормални. Поремећени односи због Витомира са сусједним жупама уређени су у октобру 1329. године; одлучено је да сви људи из Требиња, Конавала и Драчевице који су пљачкали Дубровчане „у вријеме кад је Витомир Стањевић господарио њима могу слободно долазити у град, а приватници имају право да судом траже своју накнаду“.¹⁹⁵

Тежња Венеције да енергично осигура наплату дугова својим грађанима пријетила је 1329. и 1330. да увуче Дубровник у нове заплете, захтијевајући примјену репресалија против поданика српскога краља. Дубровачко Велико вијеће долазило је често у сукоб због тога са својим кнезом Венецијанцом и са Венецијом, али су односи са Србијом и даље били добри.¹⁹⁶

Односи са Босном били су затегнути од средине 1326, тј. од када је освојила Хум, а и за цијело вријеме владавине Стефана

¹⁹² HAD, *Diversa Cancellariae* 9, f. 23, 28, 46, 67, 92.

¹⁹³ Б. Крекић, нав. дјело, 203.

¹⁹⁴ *Monumenta Ragusina* V, 255; Б. Крекић, нав. дјело 203.

¹⁹⁵ *Monumenta Ragusina* V, 278; М. Динић, *Хумско-требињска властела*, 70.

¹⁹⁶ HAD, *Diversa Cancellariae* 9, f. 115; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе* II/1, 71.

Дечанског остаће непријатељски. Колико су ти односи били хладни показује и случај када се Дубровчани обраћају Стефану да их ослободи српског великаша Витомира који је управљао Требињем. У мају и јуну 1325. године тај Витомир је са још двојицом властеле пљачкао Ријеку и Затон. Његови људи су и касније узнемиравали Дубровчане.¹⁹⁷ Дубровчани су писали Паскоју Гучетићу, који се налазио на двору Стефана Дечанског, да може потрошити хиљаду перпера како би приволио господина краља да им преда Витомира везаног, док не буде надокнадио сву штету. Међутим, Витомир је брзо промијенио господара, али је настао да пљачка дубровачку територију. Зато се они 1328. године обраћају босанском бану, нудећи му 1333 перпера и 4 гроша ако ухвати Витомира Стањевића и задржи га у тамници до смрти.¹⁹⁸ Изгледа да ни ова молба није уродила плодом, јер је овај властелин и у вријеме Душана вршио пљачкашке упаде на дубровачку територију.¹⁹⁹ Очигледно Стјепана II Котроманића нијесу ни тада везивали никакви интереси према сусједној српској држави. Једна случајно сачувана вијест показује да је он 1329. године у отвореном рату са Србијом и да је предузео поход у области Полимља.²⁰⁰ Стјепан се, изгледа, није задовољавао ширењем своје територије од Петине до Неретве, него је настојао да потисне Србију из долине Дрине и Доњег Лима. Због тог бановог надирања дошло је око 1329. године до сукоба између Рашке и Босне. Босанци су тада опустошили манастир св. Николе у Бањи, сједиште дабарског епископа. Један српски запис из 1329. године каже да је у том крају негдје „безбожне и погане бабуне“ пресрео млади краљ Душан и нанео им тежак пораз. Један драматичана детаљ из ове битке знали бисмо када бисмо могли за њу са сигурношћу везати причање из увода једне банове повеље из 1351, у којој се хвале заслуге властелина Вука Вукославића. Сам бан Стјепан дао је Вуку и Павлу Вукославићу Бањице код Пећи и неке друге области и села због њихове вјерне службе. Вук је у боју у Рашкој уступио бану свога коња намјесто убијеног, али и овог

¹⁹⁷ HAD, *Diversa Notariae* 4, f. 105, 107; М. Динић, *Хумско-требињска властела*, 70.

¹⁹⁸ Monumenta Ragusina V, 225; М. Медини, нав. дјело, 11; М. Динић, *Хумско-требињска властела*, 70.

¹⁹⁹ HAD, *Diversa Cancellariae* 11, f. 10.

²⁰⁰ *Записи и натписи I*, 25 бр. 55; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 205; С. Ћирковић, *Историја Босне*, 91. — Владимир Ћоровић је на основу једног податка из *Diversa Cancellariae* 9, f. 206' од 13. августа 1330. потврдио податак у *Записима и натписима* да се августа 1330. године у Дубровнику расправљало о штети неког Конављанина, јер му је стока била отета од војске рашкога краља или босанског бана. Он изводи закључак да је још било ратно стање између Србије и Босне (В. Ћоровић, *Историја Босне*, 250). Александар Соловјев тврди да је до сукоба између Србије и Босне дошло негдје у Босни, а не у Полимљу (А. Соловјев, *Свједочанства православних извора о богумилству на Балкану*, Годишњак Историјског друштва БиХ V/1953/ 87).

„исикоше на смрт“. Сигурно су послије овог пораза престали банови напади на Србију.²⁰¹

Изгледа да су Босанци исте 1329. године упали не само у Полимље већ и у Конавле или Жупу. Један од синова Познана Мирошевића споразумио се са Дубровчанима о враћању неке стоке која је била отета „per illos de Bossina“. Ово говори да је одред босанске војске упао у Конавле и при томе опљачкао територију.²⁰² До сукоба је сигурно дошло, али се не зна колико је он трајао и коликих је размјера био.

ОДНОСИ СА ВИЗАНТИЈОМ И БУГАРСКОМ

Пред сам крај дуге Милутинове владавине избио је у Византији грађански рат између старог цара Андроника II Палеолога и његовог унука Андроника III. Побуњена странка обратила се за помоћ српском краљу. Изгледало је да је Милутин био спреман да се одазове позиву, али га је у томе спријечила изненадна смрт.

Опадање моћи византијске државе испољило се у тешким немирима. Сукоб између старог и младог Андроника први је у низу дугих унутрашњих борби. С њим почиње епоха скоро непрекидних грађанских ратова, који ће довести царство до пропасти и омогућити турску и српску експанзију. Избио је раздор у царској породици, који се на несрећу Византије изродио у грађански рат. Андроник III је син Михаила IX; био је у дјетињству љубимац свог дједа (Андроника II). Андроник III још као дијете проглашен је за цара—савладара и важио је као други престолонаследник, поред свог оца који је био први. Међутим, како је вријеме пролазило наступило је обострано захлађење. Млади Андроник III водио је лак живот, са чиме се стари цар није могао помирити). Овај лакомислени младић је све теже подносио очево и ђедово туторство. Трагичан завршетак једне Андроникове љубавне пустоловине убрзао је раскид. Дошло је изненада до несреће, у којој је забуном убијен Андроников брат Деспот Манојло. Тешко болестан, Михаило IX је послије те несреће умро (1320), а стари цар је лишио Андроника III пријестолу. Послије овог догађаја долази до расцјепу у царству. Млади Андроник III имао је много присталица међу младим визан-

²⁰¹ L. Thallczy, *Studien zur geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalten*, 1914, 18; L. Thalloczy, *Istraživanje o postanku bosanske banovine sa naročitim obzirom na povelje körmendskog arhiva*, Гласник земаљског музеја XVIII (1906) 408. Владимир Ђоровић тврди да се причање из ове повеље односи на догађаје из 1329. године (В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, 251). Међутим, може се претпоставити да се причање из ове повеље односи на 1329. годину, јер она помиње датум избијања сукоба, па је Симо Ђирковић прихватио мишљење Ђоровићево само као претпоставку (С. Ђирковић, *Историја Босне*, 91).

²⁰² HAD, *Diversa Cancellariae*, f 118.

тијским племећима. На чело опозиције противу старог цара налазио се Јован Кантакузин, млади византијски магнат, и даровити пустолов Сиргијан, који ће одиграти значајну улогу у овом сукобу. Видну улогу у завјери одиграли су и Теодор Синадин и Алексије Апокавк, који су држали важне положаје у Тракији и Македонији. У Тракији су имали извјесне округе на управу уз извјесну накнаду и Сиргијан и Кантакузин. По ријечима професора Острогорског, продавање дужности било је врло распрострањено у држави Палеолога. Искористивши велико незадовољство које је владало у Тракији због високих намета, византијска аристократија успјела је да изазове веома јак покрет против цариградске владе. Андроник III је на сам Ускрс 1321. године напустио Цариград и придружио се војсци коју су његове присталице биле скупили код Једрена. Млади цар се налазио у далеко повољнијем положају од старог цара. Андроник II је морао да прибјегне мјерама строге штедње због финансијских тешкоћа, што је још више умањило његову слабу популарност. Андроник III није имао никакве одговорности, па је зато могао да прибјегне демагошким мјерама и да својим присталицама широкогрудно дијели посједе и привилегије. Чак је неке дјелове царства ослободио пореза, као Тракију. Због тога је цијело становништво Тракије пришло дарезљивом младом цару, када је његова војска под Сиргијановим вођством кренула на Цариград. Стари цар је пожурио да склопи мир, бојећи се побуне у пријестоници.

Андроник III добио је цијелу Тракију и извјесне земље Македоније, које је већ био подијелио својим присталицама. Остали дио територије са пријестоницом задржао је Андроник II.

Тако је дошло до подјеле царства, која ће допринијети ширењу Србије на рачун Византије. Да би сачували бар према спољном свијету јединство, Андроник II је имао право вођења спољне политике. Овакво стање није дуго потрајало, и ускоро је сваки од њих склапао савезе са страним силама независно један од другога. Веома често су ови савези били уперени против једног од њих. Године 1322. избио је рат. Нестабилност се осјећала у цијелом царству. Сада је дошло до сукоба између великог дукса Сиргијана и великог доместика Кантакузина због супарништва. Сиргијан, који је до тада био главни вођ покрета упереног против старог цара, изгубивши подршку Андроника III прелази старом цару и преузима вођство против свог доскорашњег штићеника и господара. Али расположење у царству све је више нагињало младом Андронику. Андроник II је и сада попустио, и мир је успостављен под ранијим условима. Више градова у близини саме пријестонице пришло је Андронику III.²⁰³

Милутинова смрт (1321) изазвала је унутрашње немире у Србији и борбу између двије струје домаће властеле, из које је

²⁰³ Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1959, 466—467.

као побједник изишао Милутинов син Стефан Дечански. Свакако је рјешавање унутрашњих проблема за извјесно вријеме умањило снагу српске државе, тако да Стефан Дечански није помишљао на нова освајања према југу. Нови српски краљ намјеравао је да за борбу против Византије и против браће тражи помоћ на западу, па је послѣ смрти своје прве супруге Теодоре намјеравао, како је већ било ријечи, да се ожени једном принцемом из Анжујске династије, али је овај план пропао.

Унутрашње немире у Србији и Византији жељела је да искористи сусједна Бугарска. Њен нови владар Михаило Шишман (1323—1330) почео је да води веома енергичну политику према својим сусједима. Србија се, међутим, полако опоравља од унутрашњих метежа, јер је 1324. године Стефан Дечански већ савладао своје противнике и под утицајем властите почео да води веома активну спољну политику, чији је главни циљ био освајање нових територија на југу. Тада је за то била повољна ситуација, јер је у то вријеме избио сукоб између Бугарске и Византије.²⁰⁴ У остваривању планова српске властеле посебно мјесто и улогу имала је српска православна црква. Српском епископу Данилу повјерене су двије дипломатске мисије — у Бугарску и Византију.²⁰⁵ Сматра се да је то било у прољеће 1324. године, јер о томе обавјештава његов настављач и каже да је епископу Данилу повјерена мисија да иде у Византију, а то је морало бити прије него што је он постао архиепископ. Можда је отишао у Византију послѣ побједе Дечанског над супарницима, а то је могло бити у прољеће 1324. Обје мисије Данило је обавио успјешно. У Бугарској је успио „божјом помоћу“ да испуни жељу свога господара, тј. да постигне споразум са Михаилом Шишманом, који се обавезује да се више неће мијешати у унутрашње прилике српске државе.²⁰⁶

Успјешно се завршила и тајна мисија Данилова у Цариграду. По ријечима Данила, „ту сврши сву вољу срца његова“ (мисли на свога господара).²⁰⁷ Може се претпоставити да је ово његово путовање имало за циљ да се његов владар (Стефан Дечански, који је већ двије године био удовац ороди са царском кућом Палеолога). Вјероватно је Данило требало да пренесе жеље српскога краља да се ожени Маријом, кћерком паниперсеста Јована Палеолога. Ова његова мисија у Цариграду имала је, дакле, за циљ да се путем женидбених веза склопи савез између Србије и Византије. Можда на то упућују и Данилове ри-

²⁰⁴ *Животи краљева*, превод Л. Мирковића, 131; А. Бурмов, *История на Българи презъ времето на Шишмановци I*, ГСУИФФ XLIII (1947), 15, 17—21 28, 29, П. Ников, *История на видинското князство до 1323* ГСУИФФ XVIII/8 (1922) 113 — 116.

²⁰⁵ *Животи краљева* 174; превод Л. Мирковића, 132.

²⁰⁶ *Животи краљева* 174; превод Л. Мирковића, 132. А. Бурмов, нав. дјело, 29—30.

²⁰⁷ *Животи краљева*, 174; превод Л. Мирковића, 132.

јечи да је у Цариграду требало обавити неколико царских послова.²⁰⁸

Допутовала је и хиландарска делегација у Србију приликом избора архиепископа Данила. Андроник је том приликом вјероватно поздравио и честитао српском краљу на завршеном грађанском рату и могао је да започне преговоре о браку.²⁰⁹

О години удаје Марије Палеологине за краља Стефана Дечанског у науци се дуго расправљало, а неслагања су долазила због различитих података у изворима.²¹⁰ Наши извори о томе не кажу ништа, али грчки дају различите податке. Византијски историчар Нићифор Григора говори о томе догађају послје приче о крунисању Андроника III у Цариграду 2. фебруара, 8 индикта (1325), и том приликом каже: „идуће године отишла је кћи паниперсеваста да се уда за српског краља“.²¹¹ Међутим, пошто хиландарска повеља Андроника II из децембра 1324. године Стефана назива сином и зетом.²¹² несумњиво је да је брак склопљен прије децембра 1324, или је можда у част склапања брака повеља и настала. По причању Григорину може се закључити да се израз „идуће године“ мора односити на остале догађаје који су испрочани у истом пасусу: долазак у Србију краљичине мајке, долазак њеног оца паниперсеваста, његови планови о грађанском рату против Андроника II итд. Тако се може закључити да је до склапања брака дошло 1324. године, а не 1325/26, како су многи научници сматрали. Склапање брака Стефана Дечанског с Маријом Палеологином означило је

²⁰⁸ *Животи краљева*, 174; превод Л. Мирковића, 131.

²⁰⁹ В. Мошин, М. Пурковић, *Хиландарски игумани средњег века*, Скопље 1940, 49.

²¹⁰ К. Јиречек, (*Историја Срба I*, 205) узимао је по Н. Григори 1326. годину за годину Маријине удаје за Стефана Дечанског. Ту годину узимао је Иларион Руварац (*Краљице и царице српске*, Зборник Илариона Руварца I /1934/ 20). Мишљење Јиречеково преузела је и новија историографија. Међутим, још М. Ласкарис (наведено дјело, 84) скрећуно је пажњу на повељу Андроника II из децембра 1324. и узео је, али не изричито, да се Марија удала 1324. год. По Ласкарису без коментара прихватили су 1324. годину М. Пурковић (*Авињонске папе*, 25), Ј. Радонић (*О деспоту Јовану Оливеру и његовој жени Ани Марији*, Глас ХСIV /1914/ 85), В. Мошин и Пурковић (*Хиландарски игумани*, 50), Ђ. Сп. Радојичић (*Краљица Марија жена Стефана Уроша III*, Мисао, 22 /1926/, 89). Међутим, о женидби Стефана Дечанског 1324. године није остало никаквих помена у Дубровачком архиву.

Марија Палеологина је друга жена Стефана Дечанског. Она је била кћерка панхиперсеваста Јована Палеолога. Као што је познато, Стефан Дечански је изгубио живот у августу 1331. године. Његова удовица Марија остала је у Србији и умрла је као монахиња Марта. Марија Палеолог је умрла 7. априла 1355. године и сахрањена је у Скопљу (М. Ласкарис, нав. дјело, 87—96).

²¹¹ Gregoras ed Bonn I, 373; Cantacuzeni eximperatores Historiarum I, ed. L. Schopeni, Bonnæ 1828 (не даје никакав хронолошки податак); М. Ласкарис, нав. дјело, 84.

²¹² L. Petit, *Actes de Chilandar*, 17 (1911) Приложеније бр. 101, 210—212; М. Ласкарис, нав. дјело, 84.

почетак активног учешћа Србије у сукобу између Андроника II и Андроника III, који је већ био на помолу. У ствари, то је био знак да је српски краљ желио да учествује у даљој подјели Македоније.

Српско-византијско зближавање принудило је бугарског цара да се одрекне споразума који је недавно био склопио са српским краљем.²¹³ Шишман је напустио своју прву жену Ану, која је била ћерка краља Милутина а сестра Стефана Уроша III Дечанског.²¹⁴ Касније је закључио примирје с Византијом и оженио се у љето 1324. године Теодором, сестром Андроника III.²¹⁵ Овакав став бугарског цара имао је за циљ да предухитри евентуално српско-византијски савез и да на тај начин потисне Стефана Дечанског из борбе за превласт на Балкану. У вези с тим Нићифор Григора пише да се српски краљ неће умирити све док се не освети Михаилу Шишману.²¹⁶ У наредном периоду њихово непријатељство узело је још већег маха, а односи између двије државе постали су крајње затегнути.

Грађански рат, који је у Византији вођен већ увелико али уз повремене прекиде, утицао је на византијско-јужнословенске односе. Наиме, оба супарника су тражила помоћ изван граница византијског царства. Стари цар са својом странком обратио се за помоћ Србима, а његов унук Андроник III са својим главним сарадником Јованом Кантакузином добио је подршку бугарског цара Михаила Шишмана.

Док је краљ Урош III Дечански водио умјерену и досљедну политику, подржавајући увијек старог цара Андроника II, дотле је бугарски владар тактизирао и мијењао свој став.²¹⁷ Међутим, и Срби и Бугари су имали за циљ да извуку што више користи из грађанских ратова у Византији. Као резултат тих унутрашњих сукоба дошло је до осамостаљивања појединих дјелова византијског царства. Те сепаратистичке тенденције дошле су сада још више до изражаја. Тим путем пошао је и паниперсеваст Јован Палеолог, који је 1325. године по трећи пут постављен за управника Солуна. Био је управник и западних градова.²¹⁸

²¹³ А. Бурмов, нав. дјело, 24, 26—27.

²¹⁴ *Животи краљева* 195, превод Л. Мирковића, 147; Cantacuzenos ed Bonn I, 430; Gregoras ed Bonn I, 390, 391, 454.

²¹⁵ Cantacuzenos ed Bonn I, 180—187; Gregoras ed Bonn I, 283; Бурмов, нав. дјело, 24—27.

²¹⁶ Gregoras ed Bonn, I, 457.

²¹⁷ В. Ферјанчић, *Византија и Јужни Словени*, 93—94; Т. Флоринский, *Южные Славяне и Византия во второй четверти XIV столетия I—II*. Санктпетербург 1882, 50; Ст. Станојевић, *Битка код Велбурда*, Братство XXIV (1930) 4.

²¹⁸ Cantacuzenos ed Bonn I, 209; Gregoras ed Bonn I, 373, 374; Љ. Максимиовић, *Генеза и карактер апанажа у Византији*, ЗРВИ XIV/XV (1973) 127. *Битка код Велбура* 43); М. Ласкарис, нав. дјело, 85; К. Лиречек, *Историја*

По причању Нићифора Григоре, убрзо по доласку византијске принцезе у Србију, на двор српскога краља дошла је и њена мајка Ирина, а одмах затим и њен отац Јован Палеолог, који је намјеравао да се уз помоћ српскога краља осамостали у Солуну, који је раније цар Михаило Палеолог био намијенио оцу Јованову Константину, те је према томе Јован сматрао да му припада по насљедном праву.²¹⁹ Уз помоћ српскога краља паниперсеваст Јован Палеолог напао је из Србије територију византијског царства. Током 1326. године удружене снаге краља Стефана Уроша III и Јована Палеолога опустошиле су територију све до ријеке Струме и града Сера.²²⁰ Стефан Дечански је помогао свом тасту, али је у томе видео корист и за своју државу, ширећи српску експанзију према југу. Међутим, Јован Палеолог није имао никакве користи од овог похода, јер су становници освојених градова и тврђава одбили да признају његову власт.²²¹ Плашећи се продубљивања сукоба са Србијом, византијски цар Андроник II упутио је Јовану Палеологу своје посланство, обећаваши му високу титулу ћесара ако се одрекне својих сепаратистичких тежњи. Овај је прихватио понуду старог цара и обећао му лојалност. Међутим, ускоро је умро, док је још био на српском двору, у Скопљу почетком 1327. године.²²²

Јованова жена није хтјела да се врати у Византију и остала је на српском двору код кћерке и зета. Због тога је дошло до погоршања односа између двије државе. Посредством Ирениног оца великог логотета Теодора Метохита византијски цар Андроник II послао је у Србију једног од Метохитових синова,²²³ а мало касније отишло је у Србију и једно посланство састављено од Торникија, Касандрина и Нићифора Григоре.²²⁴ По Григориним ријечима, унутрашње стање царства и повратак Ирине били су главни разлог доласка византијског посланства на српски двор.²²⁵ Међутим, може се прихватити мишљење Ласкариса и Бурмова да је Иринин повратак послужио само као изговор да би се прикрио прави циљ — вођење преговора о склапању савеза са Стефаном Дечанским.²²⁶ Тајни задатак посланства може се разумјети ако се узме у обзир чињеница да је на помолу био почетак трећег грађанског рата у Византији. На-

²¹⁹ Gregorias ed Bonn I, 187, 373—374; М. Ласкарис, нав. дјело, 84; U. V. Bosch, *Kaiser Andronicos III Paleologos*, Amsterdam 1965, 39—40.

²²⁰ Gregoras ed Bonn I, 374. — Ст. Станојевић је овај српски поход погрешно повезао са Хрељиним походом крајем 1327, (С. Станојевић, *Битка код Велбужда*, 43); М. Ласкарис, нав. дјело, 85; К. Жиречек, *Историја Срба* I, 205; Ј. Радонић, *О деспоту Јовану Оливеру*, 86.

²²¹ Cantacuzenos ed Bonn I, 209; М. Ласкарис, нав. дјело, 85.

²²² Gregoras ed Bonn I, 374; А. Бурмов, нав. дјело, 31; М. Ласкарис, нав. дјело, 85; Bosch, нав. дјело, 40—41; Ј. Радонић, нав. дјело, 86, 87.

²²³ Cantacuzenos ed Bonn I, 211; Gregoras ed Bonn I, 374; М. Ласкарис, нав. дјело, 85; М. Пурковић, В. Мошин, *Хиландарски игумани*, 53.

²²⁴ М. Ласкарис, нав. дјело, 85, нап. 2, стр. 134.

²²⁵ Gregoras ed Bonn I, 374.

²²⁶ М. Ласкарис, нав. дјело, 86; Бурмов, нав. дјело, 31.

име, један од чланова посланства, Торникије, имао је посебан задатак. Он је ван града Скопља вјероватно водио преговоре са српским краљем око десет дана. Након успјешног завршетка тих преговора Торникије је отишао за Цариград, а остали чланови посланства по обављеном задатку вратили су се почетком марта 1327. заједно с Иррином.²²⁷

Иако је Стефан Дечански глобално прихватио захтјеве цара Андроника II, преговори о савезу постигли су само дјелимичан успјех. Српски краљ се држао уздржано према цару Андронику II због тога што тада српска држава још није била довољно спремна да би се директно умјешала у грађански рат у Византији. С друге стране, очекивало се какав ће став узети сусједна Бугарска према овом рату. Стари цар је био закључио споразум за продужење преговора са Србијом, а њихово вођење повјерио је протовестијару Андронику Палеологу, који је у то вријеме био управник Берата и Западне Македоније.²²⁸ Док је стари цар водио преговоре са Србима, млади Андроник III је 13. маја 1327. године у тврђави Чрномен недалеко од Марице склопио савез са бугарским царем Михаилом Шишманом, који је био директно уперен против Андроника III и српскога краља.²²⁹

У вријеме склапања савеза између Андроника III и бугарског цара протовестијар Андроник Палеолог успио је да српскога краља придобије за учешће у грађанском рату на страни Андроника II. Тако су створена два непријатељска тора на Балкану, између којих је морало доћи до оружаног сукоба. У јесен 1327. године обратио се Андроник II за помоћ српском краљу.²³⁰ Октобра исте године стари цар наредио је свом сину Димитрију Палеологу, који је у то вријеме био управник Солуна, да заједно са протовестијаром Андроником Палеологом и Михаилом Асеном буде спреман за борбу. Григора каже да је овај план требало да се изведе заједно са српским савезничким трупама.²³¹ Овој акцији придружили су се и команданти гарнизона византијских градова.

²²⁷ Gregoras ed Bonn I, 382—383; М. Ласкарис, нав. дјело, 86; Ј. Радонић, нав. дјело, 87; А. Bosch, нав. дјело, 41; Monumenta Raguzina V, 240. — У вези са хронологијом упореди: F. Dölgre, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*. Teil 4: Regesten von 1282—1341, München—Berlin 1960, Nr — 2562.

²²⁸ Cantacuzenos ed Bonn I, 214; Gregoras ed Bonn I, 394; А. Бурмов, нав. дјело, 31; Љ. Максимовић, *Византијска провинцијска управа у доба Палеолога*, Београд 1972, 39.

²²⁹ Cantacuzenos ed Bonn I, 206—208; Gregoras ed Bonn I, 390—393; Regesten IV Nr 2679, 2680; Флоринский, *Южньне Словяне* II, 50. — Станоје Станојевић погрешно сматра да је до савеза српско-византијског дошло 1325—1326 (С. Станојевић, *Битка код Велбужда*, 4).

²³⁰ N. Gregoras ed Bonn I, 394—397.

²³¹ N. Gregoras ed Bonn I, 394—397; Љ. Максимовић, *Византијска провинцијска управа*, 37; В. Ферјанчић, *Деспоти у Византији и јужно-*

Иако је потиснуо присталице младог цара, Димитрије Палеолог се није усудио на отворен напад против Андроника III, јер је очекивао долазак српских савезничких трупа. У то вријеме одлучио је и српски краљ да пошаље помоћ свом савезнику, па је своје трупе састављене од 12 ратних јединица упутио у Драму и Филипе, које су држали његови савезници на челу са искусним војсковођом Хрељом. Међутим, српска војска је заузела пасиван став и није одлучно учествовала у нападу против Андроника III. Према причању Јована Кантакузина, умјесто да ступи у борбу против Андроника III деспот Димитрије се повукао заједно са српским савезницима у Фер (Сер). Михаило Мономах, Михаило Асен и протовестијар Андроник Палеолог генерали су старог цара Андроника II, који заједно са деспотом Димитријем држе положаје у Драми и Филипима. Када је дошао Андроник III, који им је децембра 1327. упутио пријетећу простатму, они се повлаче у Фер (Сер).²³² Хреља се са својим одредима држао врло пасивно; по изричитом краљевом наређењу избјегавао је сукобе са одредима Андроника III. Сигурно је држање српске војске слабило редове деспота Димитрија, а на Андроника III је то повољно утицало, па је дошао до Зихне у близини Сера и заузео Христовољ. У међувремену је већи дио градова и тврђава у Македонији признао власт младог Андроника III. Неодлучност и несугласице у редовима српско-византијске војске омогућиле су Андронику III да јануара 1328. не сметано уђе у Солун, гдје је свечано дочекан као цар.²³³ Освајање Солуна ријешило је судбину осталих дјелова Македоније. Јануара 1328. године Андроник III је предузео поход против градова и тврђава у западној Македонији, а присталице Андроника II Палеолога морале су да се повуку и одржале су се једино у градовима близу српске границе, и то у Прилепу, Струмици и Мелнику.²³⁴ Када је почетком 1328. Андроник III освојио веома важну тврђаву Едесу (Воден) и Веригу, један дио поражених заповједника старог цара заједно са својим породицама побјегао је у Србију, али су на путу заробљени и одведени пред Андроника III у Воден. Млади цар је жене пустио на слободу, а заробљеним великашима је судио лично.²³⁵

словенским земљама, Београд 1960, 93; P. Lemerle, *Philipoes et la Macédoine orientale a l'époque chrétienne et Byzantine*, Paris 1945, 193.

²³² Santacuzenos ed Bonn I, 260—261; Ф. Баришић, *Михаило Мономах, епарх и велики коноставл*. ЗРВИ XI (1968) 217; М. Динић, *Реља Охмућевић — Историја и предање*, ЗРВИ 9 (1966) 96; Б. Ферјанчић, *Деспоти*, 94; Lemerle, нав. дјело, 194.

²³³ Santacuzenos ed Bonn I, 272—275; N. Gregoras ed Bonn I, 409—411; Б. Ферјанчић, *Деспоти*, 94.

²³⁴ Santacuzenos ed Bonn I, 284—285; Gregorias ed Bonn I, 409—411; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 206.

²³⁵ Santacuzenos ed Bonn I, 272—276; Б. Ферјанчић, *Деспоти*, 94; Ф. Баришић, *Михаило Мономах*, 217.

За вријеме похода Андроника III у западну Македонију српски одред налазио се у околини Сера и вјешто је избјегавао директан сукоб са његовим трупама. У исто вријеме, да би заштитио интересе своје земље, Стефан Дечански се упутио са војском према српско-византијској граници, очекујући повратак Хреље. Српски краљ је примио у свој логор византијске избјеглице. По свему судећи, циљ ове неодлучне политике српскога краља био је да се дочека крај грађанског рата, да Србија интервенише тек тада — како би извукла што више користи за себе. Овакво држање, нема сумње, допринијело је успјеху Андроника III у западној Македонији.

Нићифор Григора нам даје опис освајања Сера. Млади цар се послје освајања Солуна упутио с војском према Серу, где се налазила српска војска. Срби су хтјели да му се оружјем супротставе, али дознавши о бјекству савезничких заповједника ступили су у преговоре с Андроником III. Након тих преговора Срби су без борбе предали тврђаву Сер младом цару и вратили се у Србију.²³⁶ Веома је тешко прецизно одредити хронологију овог догађаја, јер о њему једино говори Нићифор Григора. Може се претпоставити да је Андроник III Палеолог освојио Сер највјероватније за вријеме зимског похода у западну Македонију. Сигурно је одлучио да се прво обрачуна с главним противницима, који су се налазили између Солуна и Сера, па тек онда да пође у освајања у западној Македонији. У току зимског похода власт младог цара признале су читава јужна Македонија и Албанија, а његова војска је стигла до српске границе.²³⁷

Побјегли византијски феудалци енергично су захтијевали од српскога краља да ступи у акцију против Андроника III. Стефан Дечански је, међутим, пасивно гледао на догађаје у византинској Македонији. Прихватајући савјет Хреље, одлучно је одбио пружање било какве ратне помоћи пораженим присталицама Андроника II. Јован Кантакузин наводи да је краљ то учинио под изговором да његова војска још није сакупљена и спремна за интервенцију. Можда се и један дио српске властеле изјаснио против учешћа у грађанском рату у Византији.²³⁸ Србија се у то вријеме налазила у рату са Дубровником.²³⁹ На такво пасивно држање српскога краља вјероватно је утицало и промјенљиво држање бугарског цара Михаила Шишмана према приликама у Византији. Вјероватно је главни узрок оваквог става српскога краља био став српске властеле, која је била увијек спремна да се њему супротстави.

²³⁶ Gregoras ed Bonn I, 410—411; М. Динић, *Реља Охмућевић*, 96.

²³⁷ Gregoras ed Bonn I, 411; Т. Флоринский, *Юужные Словяне I*, 26; Бурмов, нав. дјело, 35.

²³⁸ Cantacuzenos ed Bonn I, 282—284; М. Динић, *Реља Охмућевић*, 96. Н. Радојчић, *Српски државни сабори у средњем вијеку*, Београд 1940, 283—285.

²³⁹ Б. Крекић, нав. дјело, 203.

Међутим, Стефан Дечански је ипак настојао да у извјесној мјери удовољи захтјевима византијских феудалаца који су били пребјегли. Да би се извукли из тешке ситуације, предложио им је два рјешења: прво, ако се не може издејствовати амнестија од Андроника III, био је спреман да им се помогне да се пребаце у сусједну Бугарску или Венецију, одакле би несметано пошли за Цариград; друго, могу да се учврсте у пограничним тврђавама (Просеку, Прилепу и Струмици) и да тамо дочекају крај грађанског рата.²⁴⁰ Један дио византијских избјеглица прихватио је овај други предлог српског краља. Према Григори, међу овима налазио Асен. Он се вратио у Просек и ту се утврдио. Међутим, плашећи се издаје — и позвао је у помоћ српску војску и предао јој ову важну тврђаву.²⁴¹ Поставља се питање: како и када је Просек дошао под српску власт. Хронологију његовог освајања можемо утврдити приближно. Изгледа да се овај догађај одиграо крајем зимског похода Андроника III Палеолога, тј. током првих мјесеци 1328. године. Успјехе које је он постигао у Македонији забринули су његове сусједи — Србију и Бугарску. Бугарски цар Михаило Шишман је у то вријеме раскинуо савез с Андроником III и пријешао на страну Андроника II. Промјена бугарске спољне политике утицала је и на Србију, па је она постала енергичнија према грађанском рату у Византији и узела активног учешћа у њему. Још прије освајања Просека напао је Андроник III Прилеп, гдје се био учврстио протовестијар Андроник Палеолог, и заузео га. Освајање овог веома важног стратегијског и политичког центра погодило је интересе српске властеле.²⁴² Интереси српске властеле водили су на југ, тј. на даље освајање области Македоније. Можда и прије него што је српски одред ушао у Просек, српску власт признали су Велес, Штип и тврђаве Чрешће и Добрун,²⁴³ иако биограф Стефана Дечанског казује како је краљ послѣ побједе код Велбужда и повлачења Андроника III заузео наведене градове.²⁴⁴ Сигурно се зна да се Просек предао Србима прије Велбужда, а Штип је још краљ Милутин освојио, јер га је држао војсковођа Стефана Дечанског Хреља, па га сигурно није добио послѣ Велбужда него прије, јер је то његов најстарији по-

²⁴⁰ Cantacuzenos ed Bonn I, 284; С. Станојевић, *Битка код Велбужда*, 5; Бурмов, нав. дјело, 44.

²⁴¹ Gregoras ed Bonn I, 413; Cantacuzenos ed Bonn I, 285 М. Динић, *За хронологију Душанових освајања византијских градова*, ЗРВИ 4 (1956) 8; А. Bosch, *К. Андроникос III*, 46—47; О. И. Успенский, *Българские Асеновичи на византијској службѣ в XIII—XIV в.* ИРАИК XIII (1908) 7—15; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 206.

²⁴² Cantacuzenos ed Bonn I, 285; Gregoras ed Bonn I, 411—413.

²⁴³ *Животи краљева*, 197; превод Л. Мирковића, 149.

²⁴⁴ М. Динић, *За хронологију Душанових освајања*, 8.

сјед.²⁴⁵ На сличан начин гријешно је биограф и кад набраја градове које је Душан освојио 1334, а за многе од њих се зна да их је држао Стефан Дечански.²⁴⁶ Сам биограф Дечанског можда и није прецизно хронолошки пратио догађаје, већ их је помијешао; за њега није било битно да ли је то било прије ли послје Велбужда, важно је да их је освојио. Међутим, немамо података за Добрун и Чрешће, али пошто их излаже у једном пасусу — сигурно су освојени у исто вријеме. И географски ови градови чине једну цјелину, само што је Просек доста увучен, па се може претпоставити да су освојени прије њега. Тако се може сматрати сигурним да је Србија проширила своју власт над Велесом, Штипом, Чрешћем, Добруном и Просеком. Освајањем ових веома значајних тврђава отворен је пут српској војсци у три правца: према Солуну, Струмици и Пелагонији и тиме је учињен значајан корак ка обезбјеђењу српске преласти на југу.

Због наглог продора српске војске у правцу Брегалнице и Вардара, Андроник III пошао је из Солуна и покорио Струмицу и Мелник. Тако је грађански рат завршен побједом младог цара 24. маја 1328. Овакав исход није одговарао Србији, јер је побједа припала њеном противнику који јој неће заборавити раније неспоразуме, што ће довести већ идуће године до сукоба.

БИТКА НА ВЕЛБУЖДУ

Након завршетка грађанског рата Андроник III је понудио савез бугарском цару Михаилу, како би онемогућио да се српска власт учврсти у Македонији. Бугари су у овом савезу видјели своје политичке интересе: њиме је требало сломити моћ Србије, чак је и покорити, и тиме ријешити питање превласти у Повардарју и на Балкану у корист Бугарске.

У септембру Андроник III је понудио Шишману савез против српскога краља, а октобра 1328. дошло је до састанка у Андријанопољу и Кремни, гдје су изглађени ранији сукоби између два владара и утврђен савез о заједничком нападу на Србију.²⁴⁷

Међутим, још од самог почетка савез против Србије био је осуђен на неуспјех, јер су се савезници разилазили у веома важним питањима: Михаило Шишман је сматрао да ће уз по-

²⁴⁵ А. Убичини, *Уговор о савезу и пријатељству међу Карлом од Валоа и посланицима српског краља Уроша* (потписан 27. марта 1308. године у Абатији код Мелина), Гласник СУД X (1870) 324. Ту краљ Милутин спомиње Штип — да улази у састав његове државе; М. Динић, *Реља Охмућевић*, 97.

²⁴⁶ М. Динић, *За хронологију Душанових освајања*, 8.

²⁴⁷ N. Gregoras ed Bonn I, 431; Cantacuzenos ed Bonn I, 326; А. Бурмов, нав. дјело, 42, 44; К. Жиречек, *Историја Срба I*, 206.

моћ Византије проширити своју територију на западу и помишљао је чак да ће у Србији „поставити престол свој“, а Андроник III је настојао да уз помоћ Бугарске ослаби српски притисак и на тај начин спријечи њено ширење у Македонији. Обје стране почеле су се припремати за сукоб, који је већ био на помолу. Рат је почео нападом српске војске на Византијско царство 1329. године. У Цариград је стигла вијест да је војска српског краља опустошила околину Охрида и да се припрема за напад на сам град. Дознавши за напад Срба, Андроник III је пожурио да помогне опседнутом граду. На вијест о његовом доласку Срби су напустили опсаду Охрида и повукли се. Послије успјешног похода Андроник III се вратио у Дидимотику.²⁴⁸

Овај српски напад имао је велики значај за даљи отстанак византијске власти у западној Македонији. То се може видјети из чињенице да је лично византијски цар дошао у помоћ угроженом подручју. На основу овог податка Јована Кантакузина може се са сигурношћу утврдити привремено помјерање српско-византијске границе према југу. Сасвим је сигурно да су тврђаве Дебрец и Железнец остале у рукама Срба све до наредне године, када су за кратко вријеме призначиле власт византијског цара. Тако се непосредно прије одлучујуће битке код Велбужда српска власт у Македонији још више проширила. Напредовање Срба у Македонији приморало је њихове противнике да у прољеће 1330. отпочну планирани напад на Србију.²⁴⁹

Када се у Србији сазнало за бугарско-византијски савез, српски краљ се нашао у веома тешком положају. Чим је чуо да Михаило Шишман спрема поход на Србију, послао је посланство у Бугарску да спријечи или одложи његове намјере. Посланство, које је у Бугарску пошло највјероватније у прољеће 1330. године, требало је да убиједи Михаила да одустане од намјераваног похода, истичући ранија пријатељства. Међутим, посланство се вратило необављеног посла, како саопштава Данилов настављач, није успјело да цара склони на „смирено мудрије“, већ је остао упоран у одлуци да ратује.²⁵⁰ Не зна се да ли су у вези с овим постојали било какви конкретни предлози краља Уроша. Може се прихватити претпоставка Гавра Шкриванића да је српско посланство имало задатак да у току ове своје мисије прикупи што више података о непријатељу, његовој јачини, саставу војске, намјерама и др.²⁵¹

²⁴⁸ Cantacuzenos ed Bonn I, 427—428; К. Жиричек, *Историја Срба I*, 206; П. Мутафчиев, *Србското разширение во Македоније чрез срџднитъвекове*, МП I, 4 (1925) 14; Т. Томоски, *Исправки и дополненија на неко карти од средновековната историја на Македонија*, Годишен зборник ФФС 7 (1954) 118.

²⁴⁹ Gregoras ed Bonn I, 454.

²⁵⁰ *Животи краљева*, превод Л. Мирковића, 138.

²⁵¹ Г. Шкриванић, *Битка код Велбужда 28. VII 1330. године*, Весник војног музеја 16 (1970) 68.

Стефан Дечански је правилно процијенио да му већа опасност пријети с бугарске стране, од цара Михаила, а посебно ако би дошло до спајања савезничких трупа и њиховог заједничког напада. Зато он са цијелом војском креће према Бугарима, свјестан тога да са подијељеном војском не би могао побједити непријатеља. И Кантакузиново саопштење указује на Стефанову правилну процјену ситуације. По ријечима Кантакузина, краљ се окренуо цијелом снагом против бугарског цара, иако је био угрожен са двије стране и имао се супротставити двојници царева.²⁵²

Послије повратка посланства краљ је наредио општу мобилизацију војске и пошао на бугарског противника. Срби су очекивали долазак Бугара на пољу Добричу, на ушћу Топлице у Мораву. Међутим, цар Михаило је пошао другим путем, од Видина преко Софије у долину Струме, а не преко Ниша, и улогорио се код града Землена. Није познато зашто је Михаило измијенио првобитни план. Можда је први покрет учинио ка Видину да завара траг и да заведе Србе на погрешну претпоставку, или је то учинио да би се састао са својим савезницима. Сазнавши од гласника да је Михаило промијенио свој првобитни план, српска војска је пошла на југ, па је из Моравске долине пријешла у котлину Славиште, одакле је долином Криве реке избила у близину Велбужда. На том путу српска војска прошла је поред манастира светог Ђорђа у Нагоричану, гдје се краљ Урош помолио богу да му помогне против непријатеља, као што је то некада чинио Стефан Немања. Док се бугарска војска припремала за напад, пљачкала је и пустошила све у непосредној близини свог логора. Српска војска је пошла убрзаним маршем и улогорила се на ријеци Каменчи, сјеверно од Велбужда, наспрам бугарске војске.²⁵³ Бугарски цар није очекивао да ће се српски краљ упустити с њим у борбу, кажу биограф Дечанског и Кантакузин, па га је ухватила паника кад је сазнао да се српска војска улогорила наспрам његовог логора. Вођени су преговори између два владара, али како изгледа и овог пута на иницијативу српскога краља, јер је он очекивао прикупљање својих снага пошто му је дио властеле са одредима био закаснио. Иако се не могу утврдити детаљи преговора, зна се да они нијесу успјели. Може се претпоставити да су се овог пута разбили зато што Стефан Дечански није хтио примирје. За њега је ситуација била повољнија, јер бугарска војска није била успјела да се споји са византијском, а претпостављао је да је његова војска, махом састављена од домаћих елемената, само

²⁵² Cantacusenos ed Bonn I, 428—429; Г. Шкриванић, нав. дјело, 68.

²⁵³ *Животи краљева*, превод Ј. Мирковић, 134—141; Ст. Станојевић, *Битка код Велбужда*, 7—8.

нешто мало најамника, боља од бугарске, која је у својим редовима имала и доста странаца.²⁵⁴

Може се прихватити мишљење Гавра Шкриванића да је напад српске војске извршен за вријеме примирја.²⁵⁵ То потврђује Кантакузинова вијест да је примирје требало да траје један дан. Вјерујући томе, Михаило је послао војску да тражи храну. Кад је Урош видио бугарску војску расуту, искористио је то као погодан тренутак за напад.²⁵⁶

Када се говори о бројности српске војске на Добричком пољу, може се вјеровати цару Душану, који изричито каже да је бројила око 15 хиљада.²⁵⁷ Углавном ју је чинила баштинска војска, коју су сачињавали посједници баштина, тј. властела, властеличићи и слободни баштинници. Коњица је представљала најјачу, ударну снагу.²⁵⁸ Међутим, постојао је и контингент најамника. Још прије сукоба повјерљиви људи краља Стефана ужурбано су преко Дубровника радили да нађу најамнике. Успоставља се курирска веза са Србијом. Неки шпанци очекују да им стигне новац од краља, а њихово оружје се налази на Бојани, одакле је најкраћим путем могло стићи у Србију. Врши се обрачун са неким поморцима који су очигледно превозили војнике до наше обале Јадрана. Све ово указује да је у српској војсци био један број западних најамника.²⁵⁹

Нићифор Григора каже да су то били Келти, велики растом, и веома искусни у рату, и да их је било око 1.000. Кантакузин помиње најамничку војску и само 300 оклопника, и то Алamana, тј. Њемаца.²⁶⁰ И Мавро Орбини каже да је Стефан Урош III посредством Дубровчана довео из Италије 1.300 Њемаца, који су раније служили у ратовима.²⁶¹ Михаило Динић за Кантакузинов податак каже да се очигледно повео за приликама које је он из доцнијих времена добро познавао, када му је Душан стављао на располагање своје Њемце. По његовим ријечима, Григора је ближи истини када говори о Келтима, утолико прије што помиње један романски народ. Српски извори не помињу никакве стране трупе код Велбужда; истичу само помоћ коју је цар Михаило добио са разних страна.²⁶² На ос-

²⁵⁴ Ст. Станојевић, *Битка код Велбужда*, 8—9; А. Гавриловић, *Битка код Велбужда*, Београд 1929, 25—39.

²⁵⁵ Г. Шкриванић, нав. дјело, 74.

²⁵⁶ Cantacusenos ed Bonn I, 429.

²⁵⁷ Н. Радојчић, *Законик цара Стефана Душана 1349—1354*, Београд 1960, 143. — Уп.: Г. Шкриванић, *Битка код Велбужда*, 70.

²⁵⁸ Г. Шкриванић, нав. дјело, 70.

²⁵⁹ М. Динић, *Шпански најамници у српској служби*, ЗРВИ 6 (1960) 20—23.

²⁶⁰ Gregoras ed Bonn I, 455; Cantacusenos ed Bonn I, 429.

²⁶¹ М. Орбин, *Краљевство Словена*, 30.

²⁶² М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, 137; П. Ивић, М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, 137; М. Динић, *Шпански најамници*, 21.

нову података из Дубровачког архива Михаило Динић је утврдио да је српски краљ преко неких Дубровчана унајмљивао Шпанце, очекујући сукоб са Бугарима, док о Њемцима, Французима и Италијанима, које спомињу други извори, нема података. Може се претпоставити да су највјероватније Шпанци узели учешћа у бици код Велбужда.²⁶³

У погледу бројности бугарске војске извори се не слажу. Данилов настављач говори да је Михаило скупио на десетине хиљада сваких народа.²⁶⁴ Цамблак наводи да је Михаилова војска била велика и сакупљена од различитих народа. По Цамблаку, Михаило је позвао у помоћ Готе, који су живјели с ону страну Дунава.²⁶⁵ Најреалнији су по свој прилици подаци Нићифора Григоре, који говоре о 12 хиљада војника које је Михаило прикупио у Бугарској и 3.000 најамника (Татара).²⁶⁶ Изгледа да су Татари заиста узели учешћа у бици на Велбужду, помажући Михаилу Шишману, бугарском цару.²⁶⁷ Из ових различитих података да се закључити да је бугарска војска бројила око 15 хиљада војника, као и српска.

Противу Бугара пошла су оба краља. Младом краљу Душану била је повјерена главна ударна снага, која је имала да ридеши битку, док је осталом војском заповиједао Стефан Урош III. Коначно, у суботу 28. јула краљу су стигли и посљедњи одреди српске војске. Око подне почео је напад уз звуке труба, и под вођством оба краља. Бугарска војска је изгледа изненађена, јер је била заузета пљачкањем околине, и одмах је разбијена. Посебно се истакао млади краљ Душан са својим дијелом војске, истиче биограф Дечанског.²⁶⁸ Мјесто битке налазило се између села Рждовице и Виса код села Николићевца. У Вису Стефан је подигао цркву св. Спаса, на истоме мјесту гдје му се налазио шатор за вријеме битке.²⁶⁹

Бугари су претрпјели страховит пораз. Видјевши како му је војска разбијена и да напушта битку, Михаило поче да бјежи, али паде с коња те га српски војници стигну и убију, како саопштава Данилов настављач.²⁷⁰ Мртво му тијело донесоше

²⁶³ М. Динић, *Шпански најамници*, 23.

²⁶⁴ *Животи краљева*, превод, Л. Мирковић, 135.

²⁶⁵ Г. Цамблак, *Живот краља Стефана Дечанског*, превео Л. Мирковића, Београд 1936, 24.

²⁶⁶ Gregoras IX cap 12.

²⁶⁷ Н. Радојчић, *Законик цара Стефана Душана*, 142, 151; И. Руварца, *Прилози к објашњењу извора српске историје*, ГСУД 49 (1881) 17—21; Г. Шкриванић, нав. дјело, 71.

²⁶⁸ С. Новаковић, *Законик Стефана Душана цара српскога 1349—1354*, Београд 1898, 3—4; М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, 65; П. Ивић, М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, 137; *Животи краљева*, 185; превод Л. Мирковића, 138.

²⁶⁹ *Радослови и летописи*, 38; К. Јиречек, *Das Fürstentum Bulgarien*, Wien 1891, 473—474; Г. Шкриванић, нав. дјело, 74.

²⁷⁰ *Животи краљева*, превод Л. Мирковића, 139. — И. Кантакузин наводи да је Михаило ухваћен од српских војника, (Cantacuzenos, н. дј.

пред побједиоца, који га је сахранио у манастиру светог Ђорђа у Нагоричану.

Краљ Урош је гонио разбијену бугарску војску, која се под заповједништвом Михаилова брата Белаура почела повлачити у предео Мраке, на горњој Струми у Радомирској котлини. Ту је Дечански у предјелу Мраке недалеко од Велбужда прије него што је потпуно средио односе са Бугарима примио вијест да је Андроник III почео повлачење.²⁷¹ Срби су, према томе, добили потпуно слободне руке за акцију у Бугарској. Из Мраке је краљ Урош с војском дошао у село Изворе. Ту је извршио распоред својих снага за окупацију Бугарске. Међутим, Бугари су пожурили да у Изворима код Радомира склопе мир. Тамо је стигло бугарско посланство од Михаиловог брата Белаура и бугарских бољара. Они признаше Михаилову прву жену а Урошеву сестру Ану, с њеним малољетним сином Јованом, за владарку Бугарске, те је с неколицином српске властеле и с војском допратише у бугарску пријестоницу.²⁷² Вјероватно је Србија тада добила и неко територијално проширење, али нијесмо у могућности да утврдимо које су јој области тада припале. То се може претпоставити по логици побједи. У прилогу томе говоре и ријечи цара Душана у вези са побједом над бугарским царем: „И многа имања тих господара узех“, при чему се сигурно мисли на земљишне посједе — територију.²⁷³

Сјутрадан послвије битке, у недјељу 29. јула, сазвао је краљ Урош властелу и команданте на договор и наредио да се у логор доведу сви бугарски заробљеници и цио плијен. Заробљени Бугари су пуштени кућама. Вјероватно је на тај дан састављен пригодни извјештај о побједи и послан у Србију краљици Марији, сабору и архиепископу Данилу.²⁷⁴

Византијски цар је закаснио у нападу против Србије, па због тога није био у стању да узме учешћа у овој веома значајној бици. Византијски историчар Нићифор Григора пише да је он, у вријеме док су Бугари довршавали коначне припреме за заједнички напад, почетком љета 1330. године дошао у земљу Пелагонаца, гдје се улогорио у једној равници у непосредној

430). Цамблук говори исто да је Михајло ухваћен од српских војника и да су га они довели сину цареву, и да је ту лишен живота биједно, (Г. Цамблук, *Живот краља Уроша III*, 26). Међутим, цар Душан изричито наглашава да је он Михајлу главу одсјекао (Н. Радојчић, *Законик цара Стефана Душана*, 142).

²⁷¹ *Животи краљева*, 184—185, 193; превод Л. Мирковића, 139—140, 145; Ст. Станојевић, *Битка код Велбужда* 13; Г. Острогорски, *Историја Византије*, 470—471.

²⁷² *Животи краљева*, 193—195; превод Л. Мирковића, 146—148; О. Трифоновъ, *Деспотъ Иванъ — Александър и положението на Българи следъ Велбуждската битка* СВАН 43 (1930) 62; К. Жиречек, *Историја Срба I*, 207.

²⁷³ Н. Радојчић, *Законик цара Стефана Душана*, 143.

²⁷⁴ *Животи краљева*, 189; превод Л. Мирковића, 142—143; Ст. Станојевић, *Битка код Велбужда*, 12; Н. Радојчић, наглашава да је ово био ратнички сабор (Н. Радојчић, *Српски државни сабори*, 114).

близини тврђава које су се потчињавале Ромејима. Тамо се задржао све док није дознао о нападу бугарског цара Михаила Шишмана на Србију, а можда је сам отпочео своје акције. Све се то догодило прије 16. јула 1330, када је око подне дошло до помрачења сунца.²⁷⁵ Излагање Јована Кантакузина о овом византијском походу против Србије опширније је. Према ранијем договору, каже Кантакузин, цар Андроник III Палеолог упао је 1330. године преко Пелагоније у земљу Срба, тј. у српски дио Македоније. Најприје је освојио тврђаву Бучин, а затим без отпора и остале ближе тврђаве: Дебрц, Добрун, Каваларион и Железнец (Сидерокастрон).²⁷⁶ Њихове вијести омогућују да се добили јасна слика стања у западним областима српско-византијске границе у Македонији. Изгледа да је прво на Србију напао Андроник III Палеолог, који се са мало војске био улогорио у Пелагонијској равници, у непосредној близини Битоља, и одакле се упутио према српској граници. Циљ византијског цара био је да искористи заузетост Србије у рату против Бугара и да на тај начин освоји оне тврђаве у близини Прилепа које је српски краљ освојио 1329. године. Ове своје планове византијски цар је у потпуности остварио. Према томе, он је поново освојио оне тврђаве које помиње Кантакузин (Бучин, Добрун, Каваларион и Сидерокастрон), и тако је успио да поново успостави власт на територији западно од Прилепа.

Умјесто да продужи свој поход према унутрашњости српске државе, византијски цар се улогорио са војском у равници која се налазила у близини недавно освојених тврђава. Он је заузео пасиван став, чекајући вијест о исходу српско-бугарског сукоба. Може се претпоставити да није био довољно спреман, или, што је вјероватније, желио је најприје да сачека коначан исход српско-бугарског рата, па тек онда да донесе одлуку о даљој акцији. Када је вијест о поразу бугарске војске стигла у његов логор, Андроник III је сазвао ратни савјет да би са најближим сарадницима размотрио новонасталу ситуацију на Балкану и да би се договорили о даљој акцији. Византијски команданти су предложили да се одустане од планираног похода против Србије и да се пораз бугарских савезника искористи за поновно освајање неких градова које су Бугари раније освојили од Византије.²⁷⁷ Андроник III Палеолог прихватио је предлог својих команданата и, узимајући за повод протјеривање

²⁷⁵ Gregoras ed Bonn I, 454—455; Т. Флоринский, *Южние Славя II*, 52.

²⁷⁶ Cantacuzenos ed Bonn I, 428—429; М Динић, *За хронологију Душанових освајања византијских градова*, 7—8; Томоски, *Белешки по повод воениот поход на Андроник III во Македонија 1330. год.*, Годишен зборник ФФС 16 (1964) 41; П. Томац, *Велбушка битка*, Војноисторијски гласник IV, 4 (1953) 108.

²⁷⁷ Cantacuzenos ed Bonn I, 430—431; Ст. Станојевић, *Битка код Велбужда*, 13.

своје сестре Теодоре, почео је са освајањима. Заузео је Анхијал и Месемврију, који су одавно били предмет сукоба између Византије и Бугарске.²⁷⁸ Напуштајући погранични предео, византијски цар је предузео неопходне мјере за одбрану ових територија. У том циљу поставио је за врховног команданта византијске војске у Македонији познатог стратега Сиргијана, који ће касније одиграти важну улогу у даљем ширењу српске власти у Македонији.²⁷⁹ Срби су, како прича настављач Данилов, овај брзи одлазак сматрали за „бежаније цара греческога“.²⁸⁰ Урош III је протјерао Грке из неколико пограничних градова и тврђава, па се као побједник вратио с југа у отаџбину.

Битка на Велбужду значи прекретницу у судбини балканских народа. Она је коначно избацила Бугарску као конкурента Србије у борби за превласт на Балканском полуострву и значила је огроман војнички успјех Стефана Дечанског. Ова битка је ријешила борбу око Македоније у корист Србије и ударила темељ српској превласти на Балкану.²⁸¹

СУКОВ СА СИНОМ ДУШАНОМ И СМРТ СТЕФАНА ДЕЧАНСКОГ

Послије побједице над Бугарима, Стефан Дечански је у јесен 1330. године пошао у Зету. Извјесно вријеме провео је у Зети, а у Светом Срђу примио је дубровачке посланике који су му честитали побједу над бугарским царем.²⁸² У то вријеме краљ се интересовао за бродове, овога пута за војне интервенције, јер је тражио не једну већ шест галија,²⁸³ а једна би сигурно била довољна за посланство. Прије него што су Дубровчани размотрили ово његово тражење, дошло је до сукоба између старог и младог краља.

Већ у фебруару планула је борба између сина и оца. Узроци овог раздора могу се само нагађати, јер се у биографији Стефана Дечанског говори сасвим неодређено о мржњи старог краља према сину.²⁸⁴ Јиречек сматра да је Стефан истицао свог млађег сина Симеона насупрот краљу Душану, који је био омиљен у народу због посљедњих ратова, што је довело до сукоба.²⁸⁵ Биограф Дечанског је Душанов славопојац и сигурно је прећу-

²⁷⁸ Г. Острогорски, *Историја Византије*, 471.

²⁷⁹ Santacusenos ed Bonn I, 431; П. Томоски, *Белешке*, 43; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 207.

²⁸⁰ *Животи краљева*, превод Л. Мирковића, 154.

²⁸¹ Г. Острогорски, *Историја Византије*, 471.

²⁸² Monumenta Ragusina V, 299; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 71.

²⁸³ Monumenta Ragusina V, 301—302; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 71.

²⁸⁴ Monumenta Ragusina V, 305—306; *Животи краљева*, 210; превод Л. Мирковића, 158; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 71.

²⁸⁵ К. Јиречек, *Историја Срба I*, 208

тао ствари које су оптуживале његовог владара, тим више што је писао одмах послије тих догађаја, у првим годинама Душановог краљевања. И Душан сам каже и пише у уводу свог Законика како су зли људи надражили оца против њега, „јакo весма да не будет имени мојега“.²⁸⁶ Стари краљ је пошао с великом војском на свога сина до унутрашњости његове државе — земље зетске, до града Скадра. Опустошио је ту Душанову област, разорио је његов двор, који се налазио у непосредној близини Скадра, на обали ријеке Дримца. Душан је побјегао на другу страну Бојане и ту примио очево посланство, које је покушало да га убиједи да дође (како би био ухваћен).²⁸⁷ За вријеме овог сукоба Душан је предузео мјере за учвршћивање свог положаја, тражио је помоћ, савјете, највјероватније и подршку у Дубровнику.²⁸⁸

Ратно стање у Србији изазвало је неред и несигурност у читавој земљи, тако да су трговци често нападани, па су морали да плаћају своју безбједност. Очекивало се да ће трговци из унутрашњости поћи ка Приморју, па су предузете мјере да се они прихвате.²⁸⁹ Највјероватније су по Душановом захтјеву укључени у преговоре између оца и сина дубровачки посредници. Већ 29. априла 1331. пошли су галијом у Св. Срђ три властелина да уговарају слогу и мир између краљева.²⁹⁰ Њихова је мисија успјела, тако да је у мају 1331. године у Србији завладао мир. У биографији Дечанског говори се о измирењу оца и сина и повратак старог краља у своју државу.²⁹¹

Млади краљ је већ 7. маја у Требињу, и тамо је примио позив да посјети Дубровник.²⁹² У Требињу је лијепо дочекан и обдарен. Дубровчани су 7. маја сазнали да ће Душан посјетити њихов град и Велико вијеће је изабрало четворицу посланика да га позову, јер се она тројица нијесу била још вратила од њега крајем априла. Посланици су се вратили од Душана 13. маја 1330. године и пренијели су поруку да он тражи депозит Познана Пурчића. Још у новембру 1330. тражио је „млади“ краљ да се жени Познана Пурчића предају неке ствари које су се налазиле код Андрије Соркочевића као поклад, али је захтијевано да краљ пошаље у Дубровник Познанову жену. Ускоро је насљедницима Андрије Соркочевића поручено да морају послати жени Познановој поменути депозит, али да се прво од Душана тражи да ослободи узапћену робу (трговцима) и от-

²⁸⁶ Н. Радојчић, *Законик цара Стефана Душана*, 85.

²⁸⁷ *Животи краљева*, 209, превод Л. Мирковића, 158.

²⁸⁸ С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 71.

²⁸⁹ С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 71.

²⁹⁰ Monumenta Ragusina V, 213; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 71.

²⁹¹ *Животи краљева*, 209, превод Л. Мирковића, 158.

²⁹² Monumenta Ragusina V, 314; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 208; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе II/1*, 71.

вори путеве. Настали су извјесни заплети око овог депозита.²⁹³ Међутим, све ово говори о несигурности дубровачких трговаца у то вријеме.

Душан је посјетио Дубровник, али се о тој посјети скоро ништа не зна. Још за вријеме рата с оцем узео је он неке тканине дубровачким трговцима и обећао да ће надокнадити штету. У току јула у Св. Срђу млади краљ је заплијенио неку робу дубровачким трговцима. Види се да услови за трговину заиста нијесу били повољни, па је разумљиво што су Дубровчани почетком августа тражили од Душана да осигура слободно кретање трговаца. Тражили су да им надокнади старе дугове, а ако то не учини — они ће га тужити старом краљу.²⁹⁴ Из овога се може закључити да су Дубровчани још сматрали Стефана Дечанског за врховног господара и да он може вршити притисак на сина. Дубровчани се обраћају Душану 1. августа 1331. због неког сребреног појаса.²⁹⁵ Ова стална обраћања Душану показују да су Дубровчани ипак били свјесни ситуације у Србији и да су предвидјели да ће Душан у блиској будућности замијенити оца.

Убрзо послѣје тога поново је избио сукоб између оца и сина. По Данилову настављачу, до њега је дошло због необузданог гњева старога краља. Опис је доста неодређен и једностран, као и у првом дијелу. По његовом казивању, стари краљ је наставио да мрзи сина, док је Душан настојао да умилостиви неправедног оца. Кад је Дечански почео да захтијева да Душан дође пред њега, млади краљ се уплашио за свој живот и позвао је своју властелу да побјегне у туђину. Али властела се одлучно одупрла, препуштајући Душану да одлучи да ли да сам бјежи или да заједнички предухитре Стефанову акцију и да се тако Душан спасе од смрти која му пријети. Душан је на крају попустио и кренуо с малим бројем људи, како каже настављач Данилов.²⁹⁶ Нићифор Григора описује читав овај покрет као устанак властеле којима бјеше досадила владавина старога краља, па су сина тајно подстицали на устанак.²⁹⁷

Душан је нагло оставио Скадар, изненадио оца у његовој пријестоници Неродимљи и опколио га са свих страна. Дечански је једва успио да побјегне са мало људи у тврђаву Петрич, а Душан је добио у своје руке двор, ризницу, жену и дјецу Дечанског. Присилио је оца у Петричу на предају. По савјету својих

²⁹³ Monumenta Ragusina V, 301, 303, 315—316; М. Медини, нав. дјело, 15; М. Динић, *Хумско-требињска властела*, 40, 114.

²⁹⁴ Monumenta Ragusina V, 321; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе* II/1, 72.

²⁹⁵ HAD, Artagia II, f. 86. — Овај податак нађен је у заоставштини професора Михаила Динића, која се налази у Народној библиотеци у Београду.

²⁹⁶ *Животи краљева*, 211—212, превод Ј. Мирковића, 158—160; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 208; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе*, II/1, 72.

²⁹⁷ Gregoras ed Bonn, I, 457.

присталица, затворио га је у тврди град Звечан, гдје је кроз два мјесеца под веома нејасним околностима завршио живот²⁹⁸ 11. новембра 1331. године.²⁹⁹

У Дубровнику се сазнало о Душановој побједи већ 3. септембра,³⁰⁰ а 8. септембра се већ знало да је он краљ, тј. да је свечано крунисан за краља у дворцу Сврчину, у присуству племства и свештенства које му је одмах пришло.³⁰¹ Снагом зетске властеле он је од младога краља постао краљ „свих српских и поморских земаља“. Успон самог Душана показује како је Зета добила значајну улогу, захваљујући снажној властели, младим краљевима и значајним изворима прихода од градова и тргова. Нарочито је била жива политичка активност у Зети. Млади краљеви су били окружени чиновницима и војним заповједницима, властелом и ратницима. Интереси властеле у Зети и младих краљева су се углавном поклапали. Долазак младога краља на српски пријесто отворио је пут успону властеле из његове околине, па је она зато показивала нестрпљење и убрзавала промјене на пријестолу. Краљеви су се могли на њу ослонити и када би њихови очеви својим комбинацијама запријетили да ће им оспорити долазак на пријесто. То је дошло до изражаја док је Стефан Дечански био у Зети, а нарочито сада, при доласку Душановом на пријесто.³⁰²

Већ је речено да је стари краљ изгубио живот под нејасним околностима. Његов биограф каже да је неочекивано послје кратког времена умро, као што нико не може утећи од смрти нити унапријед знати свој смртни час, послје чега га је његов син сахранио у манастиру Дечанима.³⁰³ Сви остали извори го-

²⁹⁸ *Животи краљева*, 212—213, превод Л. Мирковића, 160—161.

²⁹⁹ Родослови и летописи, 62. — От сина својега краља Стефана примјет кончину в лето 6840 (1331) 11 новембра в граде Звечане.

³⁰⁰ *Monnmenta Ragusina* V, 323—324.

³⁰¹ И. Руварац, *О првим годинама Душановог краљевања у хронолошком погледу*, Зборник Илариона Руварца I (1934) 43; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 208; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе* II/1, 72.

³⁰² С. Ђирковић, *Историја Црне Горе* II/1, 72—73.

³⁰³ *Животи краљева*, превод Л. Мирковића, 161; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 32; С. Ђирковић, *Коментари и извори Мавра Орбина*, 304; С. Ђирковић, *Историја Црне Горе* II/1, 72. — Дечани су средњовјековни манастир и владарски маузолеј. Налазе се у Метохији, на ријеци Вистрици, између Пећи, тадашње резиденције српског црквеног поглавара, и Призрена, дугогодишње пријестонице Немањића. Основао га је краљ Стефан III, који је по њему и добио име (у народу) Дечански. Архиепископ Данило се бринуо о саздању и утврђењу цркве, скупивши мноштво вјештих мајстора. Црква је посвећена Христу Пантократору, вјероватно у знак сјећања на истоимени манастир у Цариграду у коме је Стефан провео неколико година у заточеништву. Да би била подигнута у традицији немањићких цркава-гробница, које све имају споља изглед грађевина романтичног стила, Дечанском је цркву пројектовао један Приморац. Он је о себи, свом послу и поручиоцима оставио помен у натпису који је уклесан на надвратнику јужног портала. Из тог се натписа види да се градитељ звао Вига, да је био из Котора и да је припадао реду Мале браће. Цркву је градио од 1327. до 1335. године. Према томе, Дечани ни-

воре о насилној смрти Стефана Дечанског. Сигурно је Данилов ученик морао да прећути ову страшну трагедију, тим прије што је писао одмах последије догађаја. Далеко је теже утврдити да ли је Душан крив за очеву смрт. Гијом Адам је био противник оба српска краља. Стари краљ је, по њему, био ванбрачно дијете, тиранин, братоубица, а млади, који „огровом нечувене злоће превазилази чак и своје претходнике“, ухватио је оца, затворио га и уморио више него на грозан начин.³⁰⁴ И други извори окривљују Душана за смрт Стефана Дечанског, и кажу да је по његовој наредби угушен. О томе обавјештавају српски летописци. Цамблак, Михаило из Островице и дубровачки нотар Иван Равењанин.³⁰⁵ Нићифор Григора, који нема симпатије према Душану, доста јасно и убједљиво говори о томе да је властела затворила и угушила старога краља против воље његовог сина. Григора ту завршну сцену описује слиједећим ријечима: „Они су без муке довели окованог оца пред сина, затим су га бацили у тамницу, изгледа против воље сина и на његову жалост. Он је ипак ћутао и није могао да се противи навали множине, јер се бојао да и њега самот не задеси нешто неочекивано. Није много дана прошло када ови удавише онога (оца) у тамницу“.³⁰⁶

Стојан Новаковић је повјеровоа Данилову ученику који о томе не каже ништа и сматра да је народна традиција измислила причу о оцеубиству.³⁰⁷ Међутим, Соловјев није прихватио мишљење Новаковића, јер о насилној смрти Стефана Дечанског говоре доста сложено, како је наведено, сви извори.³⁰⁸ Соловјев истиче да Душан можда и није крив за очеву смрт, али је морао да се осјећа као саучесник, као узрочник овог страшног злочина. Он даље наводи да Душан у првим годинама своје владавине у својим повељама често говори о својем гријеху и греховности, док то касније више не чини, јер му је отац проглашен за свеца. Соловјев је тврдио да је Стефан проглашен за свеца у периоду од 1339. до 1343. године. Као основу за то он

јесу завршени за вријеме Стефана Дечанског, већ за вријеме његовог сина Душана (М. Кашанин, *Дечани*, Енциклопедија за ликовне умјетности 2, 1962, 20—21); В.: Петковић, Ђ. Бошковић, *Дечани* I, Београд 1941, 1—7.

³⁰⁴ M. Sufflay, *Pseudobrocardus*, 148; К. Жиречек, *Историја Срба* I, 209; А. Соловјев, *Како је Дечански био проглашен за свеца*, Богословије IV (1929) 288.

³⁰⁵ *Родослови и летописи*, 62; Г. Цамблак, нав. дјело, 79; Ф. Рачки, *Прилози за повијест хуманизма и ренесансе у Дубровнику, Далмацији и Хрватској (Иван Равењанин ученик Петраркин, Дубровачки канцелар 1384—1387, као претеча хуманизма у Дубровнику)*, Рад 74/1885, 174.

³⁰⁶ Gregoras ed Bonn I, 457; К. Жиречек, *Историја Срба* I, 209; Г. Острогорски, *Душан и његова властела у борби са Византијом*, Зборник у част шесте стогодишњице Душаног законика, Београд 1951, 83; А. Соловјев, *Како је Дечански проглашен за свеца*, 292.

³⁰⁷ Ст. Новаковић, *Народне традиције и критичка историја, Отаџбина* V (1880), 381—382.

³⁰⁸ А. Соловјев, *Како је Дечански проглашен за свеца*, 289.

узима једну Душанову повељу у манастиру светог Петра и Павла на Лиму од 25. октобра 1343. године.³⁰⁹ У аренги ове повеље Душан говори о свом оцу као о новом свецу. Михаило из Островице такође каже да је Стефан послјије девет година дигнут и проглашен за светог.³¹⁰ Соловјев се позива на Цамблака када каже да су мошти Стефана Дечанског почеле да врше чуда и да су прослављене седам година послјије смрти од архијерејског сабора.³¹¹ Према томе, Соловјев закључује да је *terminus ante quem* 1339. а *terminus post quem* 1343. године Стефановог проглашења за свеца.

Анализирајући вијести из извора, може се закључити да је Душан у овим догађајима био под утицајем властеле, тј. њено оруђе. О томе говори чак и блиједи приказ Даниловог настављача.³¹² Може се констатовати да је владар у држави Немањића и у овом периоду био у јакој мјери зависан од воље своје властеле. Овај моменат истичу сви византијски писци, а са њима се слажу и Дубровчани. И у Дубровнику и у Цариграду добро се знало да успјех преговора не зависи само од става краља, него и од става његове околине (мисли се свакако на властелу.) Према томе, може се претпоставити да је Дечански угушен под утицајем властеле, која је жељела да настави освајања на југу, а Дечански је у то вријеме водио пасивну политику, мада се као млађи краљ истакао на Велбужду због чега је властела све наде полагала у њега.³¹³

Mr MARICA MALOVIĆ

STEFAN DEČANSKI ET ZETA

Resumé

Dans les gros événements au Balkan, au début du XIVe siècle, s'accroissait le conflit entre Milutin le roi serbe et son frère Dragutin. Le tournement du roi Milutin vers l'Ouest eut comme conséquence de reconnaître là-bas comme régent de Zeta Stefan, le fils de Milutin. Cependant, le traité de paix conclu en 1312 entre le roi Milutin et son frère Dragutin ébranla la priorité de Stefan en héréditaire du trône et rendit possible à Vladislav, fils de Dragutin, le droit de primauté d'héritage du trône après la mort de Milutin. Ce fait poussa Stefan à la révolte en 1314. Malgré le grand nombre de ses adhérents parmi les seigneurs de Zeta, cette révolte ne réussit pas et Stefan fut emprisonné par son père, aveuglé et exilé à Constantinople.

³⁰⁹ Ст. Новаковић, *Законски споменници*, 598—599; А. Соловјев, *Како је Дечански проглашен за свеца*, 287.

³¹⁰ К. Михаиловић из Островице, *Јаничарева успомена или турска хроника*, Београд 1966, 103.

³¹¹ Г. Цамблак, нав. дјело, 79.

³¹² *Животи краљева*, 212, превод Л. Мирковића, 160; Г. Острогорски, *Душан и његова властела*, 83; Н. Радојчић, *Српски државни сабори*, 114.

³¹³ Г. Острогорски, *Душан и његова властела*, 83.

Stefan retourna de l'exile en 1320, n'annonçant pas que la vue lui était rétablie et alors il reçut le district de Budimlja. Après la mort du roi Milutin (29. X 1321) la question du trône resta pendante, car Milutin n'avait nulle part expressément déclaré à qui il laisse le trône. L'incertitude durant à peu près pendant tout le règne du roi Milutin concernant son héritier dut se refléter sur la dissidence entre Stefan et son demi-frère Konstantin.

Bientôt une lutte advienne entre les frères dans laquelle Konstantin fut défait. Stefan fut couronné roi le 6 janvier 1322. Mais, Dečanski fut obligé à endurer aussi la lutte avec son cousin Vladislav qui fut libéré de l'exile après la mort de Milutin et des pays de son père en commença la lutte pour le trône. La lutte entre Stefan et Vladislav dura même jusque l'année 1324 quand Vladislav s'enfuit en Hongrie, où l'on perd chaque trace sur lui.

Pendant le règne de Stefan Dečanski la Serbie était territorialement ébréchée car, Stjepan II Kotromanić avait annexé Hum à la Bosnie en 1326. La vallée de Neretva et les terres autour de son estuaire, Nevesinje et Zagorie furent soumises au ban de Bosnie que la Bosnie s'étendait sur Hum, les ragusains acquérèrent des positions à Ston et Pelješac. Tout ce que les ragusains avaient pris en possession fut retourné et soumis au roi après beaucoup d'attaques et une guerre ayant lieu en 1327/28, mais les terres occupées par Stjepan II ne furent pas retournées.

Pendant le règne de Stefan la prédominance serbe au Balkan fut fondée. Dečanski continua la politique de son père concernat l'élargissement de la Serbie sur le compte de la Bysantie. Par la victoire sur la Bulgarie à Velbužd en 1330, celle-ci fut définitivement éliminée comme concurrente à la Serbie dans la lutte pour la prédominance à la péninsule balkanique. La bataille de Velbužd décide la lutte pour la Macédoine en faveur de la Serbie et fonda la prédominance serbe au Balkan.